

GRIEKENLAND ONDER DE TURKEN. I

Van de tweede helft der vijftiende tot het eind der zeventiende eeuw behoorde een groot gedeelte van hetgeen thans het koninkrijk Griekenland uitmaakt, tot Turkije; en te beginnen met de tweede helft der zestiende eeuw, waren slechts eenige Ionische Eilanden en eenige weinige Cycladen vrij van de turksche overheersching. Voor het eerst sedert de frankische verovering kwam een doodsche eenvormigheid, slechts door enkele plaatselijke voorrechten afgebroken, in de plaats der leenstaatjes, wier lotgevallen de jaarboeken van minstens twee eeuwen vroeger hielpen vormen.

Griekenland, zoo dikwerf aan verdeeldheid ter prooi, had ten laatste eenheid gevonden, maar ten koste van zijn vrijheid: en de turksche overwinnaars, op het voetspoor van het oude Rome, hadden de laatste sporen der grieksche onafhankelijkheid vertrappt. Nogmaals (met betrekkelijk nietige uitzonderingen) gehoorzaamde de grieksche wereld aan een vreemden heerscher, die te Constantinopel zetelde, en wiens trawanten de zaken der grieksche onderdanen min of meer eigenmachtig bestuurden. Er is evenwel een belangrijk verschil tusschen de beide tijdperken, waarin de turksche overheersching in die gewesten moet worden verdeeld. Tijdens het eerste van de twee

1) Naar W. Miller in het Augustus-nummer der Westminster Revue.

(eindigende met de verovering van Morea door Venetië) was Turkije een mogendheid, die aan geheel Europa ontzag inboezemde: maar in het tweede (eindigende met de stichting van het koninkrijk Griekenland) is het Ottomansche Rijk meer en meer achteruitgegaan, behalve in de kunst, die het nimmer verleerd heeft, de vechtkunst. Gelijk de oude Romeinen, waren ook de Turken ten allen tijde goedessoldaten: maar, hoewel ze ook in sommige andere opzichten die voorgangers evenaarden, op één punt was dit stellig niet het geval: ze waren slechte bestuurders. Al waren (wat niet zelden het geval was) hun verordeningen onberispelijk, de praktijk placht er al het goede aan te ontnemen.

De staatkundige inrichting van Griekenland onder de Turken was in hoofdzaak eenvoudig. De grieksche streken waren begrepen in den bestuurskring van den *Beglerbeg* (d. i. heer der heeren) van Rumelië (Roemili), die te Sofia zijn ambtsverblijf hield. Ze waren verdeeld in zes "*sandzjaks*", zoo geheeten naar de vlag, die het zinnebeeld was van iedere landstreek van eenigen omvang, — een indeeling, waarin de krijgshaftige aard van alle turksche verordeningen zich afspiegelde. Sedert het jaar 1470, toen de verovering van Euboea de kroon zette op de grieksche veroveringen van Mohammed den Tweede, waren de zes *sandzjaks* de volgende: Evripos (Euripos of Euboea), Trikkala, Lepanto, Karlili, Joanina en Morea.

Nommer Een van dit zestal omvatte Euboea, Boeotië en Attica. De hoofdstad van dat belangrijke gewest was Chalkis; en onder zijn overige steden van eenig belang waren Athene, Thebe en Livadia. Karlili omvatte Aetolië en Acarnanië, benevens de naaste omgeving der Golf van Arta of Ambracia: zijn naam ontleende het aan zekeren Carlo Tocco, wiens uitgestrekte bezittingen den Turken waren ten deel gevallen. Wat Morea betreft, de hoofdstad van dat schiereiland wisselde af tusschen Corinthe, Mistra en Leondari (het oude Megalopolis), totdat in het jaar 1540 de verovering van Nauplia op de Venetianen die vesting het ambtsverblijf van den turkschen Pacha deed worden. Toen kort daarna het hertogdom Naxos ophield te bestaan, werd een zevende grieksch *sandzjak* gevormd uit de Cycladen en het eiland Santa Maura, het oude Leucas. Enkele Cycladen waren hiervan uitgezonderd, omdat ze aan de Sultane Favorite werden vereerd. En toen later Creta was veroverd, werden er drie nieuwe *sandzjaks* gevormd uit dat groote eiland, namelijk Candia, Canea en Rethymno.

Op zijn beurt was ieder *sandzjak* verdeeld in een zeker aantal *cazas* of arrondissementen, waarvan er 23 tot Morea behoorden. Athene schijnt van 1470 tot omstreeks 1610 de hoofdstad van zulk een *caza* (behoorende tot Evripos: zie boven) te zijn geweest. Op dezelfde wijze als ieder *sandzjak* door een Pacha werd bestuurd (in de Cycladen door een Capudan-Pacha, d. i. Admiraal), evenzoo stond iedere *caza* onder het bestuur van een overheidspersoon van minderen rang, *Woiwode* geheeten, die in de rechtspraak werd bijgestaan door een Kadi.

Getrouw aan het turksche leenstelsel, dat op het laatst van de 14de eeuw in Thessalië was gevestigd, en na den val van bovengenoemd stamhuis Tocco in Aetolië en Acarnanië was ingevoerd, verdeelde Mohammed II Morea en Hellas (in engeren zin) in leenen (leengoederen), en schonk die weg aan zijn oude wapenbroeders.

Die leenen behoorden tot tweeërlei soort, de *zaimet* en de *timar*. De eerste bevatte de groote leenen, en lei den houders de verplichting op van het uitrusten en te velde sturen van vijftien ruiters ieder. De *timar* was de naam van de kleine soort, waarvan

ieder bezitter (leenman) slechts twee man aan de ruitery behoefde te leveren. De banier van den *sandzjak-bey* (Pacha) was het vereenigingspunt voor al die leenmannen en de door hen geleverde ruiters, als de nood aan den man kwam. Omstreeks het midden der 17de eeuw waren de zes toen bestaande *sandzjaks* versnipperd in 267 *zaimets* en 1625 *timars*, allen te zamen een aantal van 7,255 ruiters vertegenwoordigend. Nog veel sterker was het numerieke verschil tusschen de groote en de kleine leenen, toen hetzelfde stelsel ook op Creta werd toegepast. Dat eiland moest 5,350 ruiters kunnen leveren, die verdeeld waren tusschen 2,550 *timars* en slechts zeventien *zaimets*. Aanvankelijk berustte dit stelsel niet op een erfelijke aristocratie. Oorspronkelijk waren de *timars* eenvoudige lijfrenten, toegekend als belooning voor diensten, den Sultan bewezen door oude krijgslieden, die wellicht nog konden worden ingedaagd, om met hun onderhoorigen te verschijnen op de roepstem van hun leenheer. In de goude eeuw van de turksche regeering (ondersteld, dat men het woord "gouden" ooit van iets turksch mag bezigen) placht de zoon van zulk een leenman eerst dan met een groot leen te worden begunstigd, wanneer hij zijn geschiktheid daarvoor met een kleiner had bewezen. Edoch, het ging al vrij spoedig met het turksche regeerstelsel, evenals het schier overal met zulke stelsels pleegt te gaan: begonnen met geen anderen toetssteen voor belooning dan bekwaamheid aan te wenden, eindigde het met bekwaamheid zoo veel mogelijk te vervangen door gunst. Meer en meer sloop het misbruik in, dat het de *Beglerbeg* in Sofia was, aan wien de Groote Heer de begiftiging met groote en kleine leenen overliet; en het was vrij natuurlijk, dat die machtige regeeringspersoon zijn eigen gunstelingen voortrok, evenals een engelsch kabinetshoofd, wien zwakke of bevooroordeelde monarchen de vrije hand laten, pairs- en andere titels pleegt te verleenen aan mannen, op wie hij meent te kunnen rekenen, of die hij daardoor hoopt te winnen. Het behoeft dan ook niemand te verwonderen, dat in de tweede helft der zeventiende eeuw zoowel te Sofia als te Constantinopel het gebruik was ingeslopen, dat, in geval de houder van een *zaimet* of van een *timar* op het veld van eer sneefde, zijn leengoed in even zoo veel onderdeelen werd gesplitst als hij zonen naliet, of het moest zijn dat de jaarlijksche inkomsten niet meer dan drie duizend Aspers 1) bedroegen, in welk geval de oudste zoon met het gansche leen werd begunstigd. In geval echter de leenhouder op andere wijze dan in den strijd voor vorst en vaderland kwam te sterven, zoo verviel zijn leengoed aan den *Beglerbeg*, en kon deze naar willekeur het aan de erfgenamen van den overledene schenken, of er een ander mee gelukkig maken, of het ten eigen bate verkoopen.

1) De asper is de kleinste turksche munt, nauwelijks vier centen waard. Vert.

De Turken hadden aanvankelijk genoeg gezond verstand om zich niet te bemoeien met het plaatselijk bestuur der Grieken, dat reeds eeuwen lang vóór de turksche verovering had bestaan. Onder de byzantijsche keizers lieten menigmaal grieksche gemeenten zich aan het hof te Constantinopel vertegenwoordigen door mannen, die niet altijd uit eigen boezem waren gekozen. Dat was ook somwijlen het geval met een vereeniging van gemeenten. Zoo lezen wij, dat in de elfde eeuw Michaël Psellos de Cycladen vertegenwoordigde in de groote hofstad. Het gebeurde ook wel, dat, in plaats van een vasten vertegenwoordiger, nu en dan een gemachtigde of een gezantschap van wege een gemeente, een eiland, enz. naar Constantinopel trok, ten einde de hooge regeering over bijzondere aangelegenheden te spreken. Ook onder het venetiaansche bestuur schijnen zulke vertegenwoordigingen geen zeldzaamheid te zijn geweest. Er wordt ten minste getuigd, dat, toen het eiland Tenos aan Venetië behoorde, aldaar een raad van notabelen bestond, wier taak het was, over de bestuursmaatregelen der italiaansche ambtenaren te waken. Evenals de Romeinen, waren de volgelingen van Mohammed den Tweede enz. volkomen bereid om aan de grieksche gemeenten zekere mate van zelfstandigheid toe te kennen. Van daar, dat aan die gemeenten de vrije hand werd gelaten, om handel en nijverheid te bevorderen, scholen te stichten enz., terwijl de grieksche taal in gebruik bleef, om voor alle openbare aangelegenheden te dienen. Vaste regels schijnen er omtrent dit alles nooit te hebben bestaan; doch we mogen als algemeen gebruik aannemen, dat iedere gemeente haar eigen ambtenaars (Grieken natuurlijk) bezat, dat die mannen door de christelijke bevolking (of een deel daarvan) werden gekozen (zij het dan ook zijdelings), en dat aan die volksvertegenwoordigers (als men dat woord mag gebruiken) de namen van Presbyters, Archonten, Voormannen, of op zijn Turksch "*Khodzja-baskis*" werden toegekend. Zoo komt het, dat, nog in een laat tijdperk der ottomansche heerschappij, op het eiland Psara ieder jaar de gansche gemeente bijeenkwam tot het verkiezen van veertig kiezers, die op hun beurt vier "Ouderen (Presbyters) der gemeente" benoemden. Zoo lezen we ook, dat omstreeks denzelfden tijd op het eiland

Spetsai de vijf Voormannen jaarlijks werden gekozen door de scheepsbevelhebbers en de welgestelde burgers, – alsook, dat het gewichtige eiland Hydra nog ver in de achttiende eeuw bestuurd werd door zijn priesters met twee leeken als bijzitters.

135 Wat het vasteland van Morea betreft, dit verheugde zich in het bezit van bijzondere gemeentelijke voorrechten. Het mocht twee of drie Voormannen naar Constantinopel afvaardigen, die door hun verblijf in de wereldstad werden in staat gesteld, om hun invloed te doen gelden tot verzachting van de knevelarijen der Pacha's. Bovendien mocht iedere provincie van het schiereiland eens of tweemaal in 't jaar twee van zijn

140 voornaamste burgers naar den zetel van den Pacha afvaardigen, ten einde met dezen de belangen van Morea te bespreken. Zoowel daar als in Thessalië was het geen zeldzaamheid, dat gemeentelijke waardigheden feitelijk steeds van vader op zoon overgingen. Jammer maar, dat dit evenzeer gold voor de onverzoenlijke veeten, die den grooten onder de Christenen van Morea plachten eigen te zijn. De ambtsplichten van

145 die heeren bestonden o.a. in het heffen van plaatselijke belastingen, het beheer der gemeentekas, het beslissen in burgerlijke gedingen, en het met raad en daad beschermen der onderdrukten. Van dit laatste kweten sommigen zich zonder aanzien des persoons; maar het ontbrak ook geenszins aan individuen, wier gedrag hun den naam van "Christen-Turken" verschafte.

150 Zoowel de wet van "den grooten Profeet" als die der menschelijkheid verzette zich tegen de algeheele bekeering der Grieken tot den Islam. Mohammed II, die goed Grieksch sprak en de Grieken goed kende, toonde zijn staatsmanswijsheid door zijn plan, om zijn grieksche onderdanen te regeeren door tusschenkomst van hun eigen geestelijkheid. Hij was er van doordrongen, dat hij en de zijnen als 't ware een

155 buitenlandsch garnizoen vormden in een vijandig land; en hij meende, dat een nieuwe kruistocht van Roomsche Katholieken tegen de veroveraars van "het Oosten" geenszins tot de onmogelijkheden behoorde. De bittere haat, dien de oostersche en de westersche Christenen elkander toedroegen, deed den sluwen Sultan een machtigen prikkel aan de hand' om de "Orthodoxe Kerk" niet alleen te dulden, maar zelfs te beschermen. Hij zag

160 in, dat hij, door den eenen tak der Christenheid te begunstigen, een samenspannen met den anderen zou beletten; en, ten einde dat wel doordachte plan te doen gelukken, koos hij daarvoor een bijzonder geschikt werktuig.

Tot de krachtigste en bekwaamste tegenstanders van hereeniging der beide Kerken behoorde Georgios Scholarios, een man, even invloedrijk bij de oostersche als gehaat bij de westersche toongevers in de kerk. Nauwelijks was Constantinopel in de macht der Turken gevallen, of de Sultan liet allerwege zoeken naar dien onwrikbaren

165 kampioen der "Orthodoxen": en toen men hem eindelijk had opgespoord, vaardigde hij bevelen uit, strekkende om hem tot "Oecumenisch Patriarch" te doen verheffen. Onder dien naam verstond men sinds eeuwen te Constantinopel een soort van oosterschen paus. Scholarios werd natuurlijk gekozen, en wel onder den naam van Gennadios den Tweede. De Sultan ontving hem feestelijk, bewees hem de grootste minzaamheid, bracht hem, na afloop van het feest, naar de plaats waar zijn paard stond te wachten, en hielp hem eigenhandig in 't zadel. Een keizerlijk besluit (berat) omschreef de stelling, macht en privilegiën van Gennadios en diens opvolgers. Zij werden in dat staatsstuk

175 "onbelastbaar en onafzetbaar" verklaard. Het is jammer, dat de tekst van deze gewichtige oorkonde is verloren gegaan; zoodat we niet kunnen beoordeelen, in hoe ver de kroniekschrijver Phrantzes gelijk heeft, waar hij beweert, dat in dat staatsstuk de verandering van Christenkerken in moskeeën verboden werd. Overigens is het verlies van den oorspronkelijken tekst niet zoo heel erg te betreuren, aangezien er later zóó

180 veel in werd veranderd, dat de bewuste privilegiën hoe langer hoe meer werden besnoeid.

Zóó veel is zeker, dat Mohammed II den Patriarch bekleedde met het opperbestuur van alle grieksch-orthodoxe kerken en kloosters, het recht om bisschoppen en

185 aartsbisschoppen af te zetten, en de hoogste jurisdictie over zijn geheele geestelijkheid. Ook werd hem de beslissing toegekend over alle huwelijkszaken en alle andere punten van burgerlijk recht, waaromtrent de betrokken partijen, Christenen zijnde, zich liever niet onderwierpen aan de uitspraak van een turksche vierschaar. Hij was bevoegd om rechten te heffen ten behoeve der Kerk, en dat wel evenzeer van geestelijke als van wereldlijke personen. Maar het allergewichtigste punt was, dat

190 alle kerkelijke eigendom zou worden geëerbiedigd, en geen enkele Christen gedwongen om tot den Islam over te gaan. Jammer maar, dat op al die punten de geschiedenis der grieksche Christenen in Turkije een steeds toenemende verloochening der oorspronkelijke bedoelingen van Mohammed II openbaart. Een later berat b. v. schreef voor, dat de Patriarch in drie gevallen afzetbaar was, namelijk onderdrukking zijner

195 kudde, overtreding der kerkelijke wetten, en hoogverraad, – allemaal rekbare uitdrukkingen, die allicht konden aanleiding geven tot misbruik.

Reeds Mohammed II zelf gaf daarvan een voorbeeld, doordat hij den Patriarch Jozef I

afzette wegens diens weigering om het huwelijk te bekrachtigen, dat de weduwe van den
 200 laatsten hertog van Athene had gesloten met Amoiroutzes, den verrader, die Trebizonde
 den Turken had in handen gespeeld, en wiens echtgenoot nog leefde. In den loop der
 zeventiende eeuw werden drie Patriarchen afgezet; en er zijn zelfs voorbeelden van
 Sultans, die aan Patriarchen straffen oplegden, die aan de gruwelijke verminkingen
 uit den tijd der byzantijsche keizers herinnerden. Hoe ras de Kathedraal van St.
 205 Sophia een moskee werd, is algemeene bekend; en het aantal andere Christen-kerken,
 die later hetzelfde lot ondergingen, is legio. Zoo heb ik, door Griekenland reizende,
 o. a. in Larissa en Livadia vervallen gebouwen gezien, die eerst kerken en later
 moskeeën waren geweest. Ook de ambtsetel van den Patriarch werd niet geëerbiedigd.
 Door Mohammed II aan de Apostelkerk verbonden, werd hij later herhaaldelijk
 210 verplaatst, totdat hij eindelijk (begin der zeventiende eeuw) zijn tegenwoordige
 plaats in Phanar 1) bewam.

1) Phanar heet de grieksche wijk van Constantinopel aan den Noordelijken oever van den Gouden
 Hoorn gelegen. Vert.

215 Ook werden er nu en dan uitkeeringen vastgesteld, die van de kerkvoogden werden
 geëischt; en het duurde niet lang, of de verkiezingen van Patriarch werden door
 omkoopning beheerscht.
 Deze betreurenswaardige nieuwigheid hadden de Grieken aan zich zelf te wijten. Na den
 val van Trebizonde (1461) zochten vele grooten uit die plaats in Constantinopel een
 220 goede gelegenheid, om er weer bovenop te komen. Onder de aanzienlijke betrekkingen,
 die ze begeerden, behoorde die van Patriarch. Dat bleek reeds in 1467, toen ze Marcus
 II, den derden opvolger van bovengenoemden Gennadios, van zijn zetel poogden te
 stooten. Dat gelukte hun maar al te goed. Marcus werd afgezet; en een der hunnen kwam
 in de plaats, maar eerst nadat hij zich had verbonden, om jaarlijks duizend
 225 goudstukken aan den Sultan te betalen, en nadat hij afstand had gedaan van de
 jaarlijksche toelage, die zijn vier voorgangers uit de keizerlijke schatkist hadden
 getrokken. Toen eenmaal de eerste schrede gezet was op den heilloozen weg der
 simonie, vond dat voorbeeld meer en meer navolging. Reeds twee jaar later werd de
 230 verdringer verdrongen, doordat een rijker liefhebber het dubbele bood. Later steeg de
 jaarlijksche "schatting" of liever omkoopingsom tot drie duizend goudstukken; en
 bovendien werden vaak groote sommen besteed aan het omkopen van hovelingen,
 gesnedenen, Janitsaren, *Sultanes Favorites* en wat dies meer zij, terwijl, tot
 overmaat van ramp, die geweldige uitgaven zoo veel mogelijk op de gemeente en de
 lagere geestelijkheid werden verhaald.
 235 Zoo zien we dus, dat de onverkwikkelijke geschiedenis van het Oecumenisch
 Patriarchaat treffende punten van overeenkomst oplevert met het middeleeuwsche
 pausdom, dat voor zulke lage kunstgrepen evenmin terugdeinsde. En, wat den
 oosterschen opperkerkvoogd betreft, na de westersche kerkhervorming werd dat hooge
 240 ambt nog meer een voorwerp van allerhande kuiperij, doordat Jezuïeten en invloedrijke
 Protestanten wedijverden in pogingen om het Patriarchaat in handen van mannen te
 krijgen, die hun respectieve belangen misschien zouden bevorderen. In de 76 jaren,
 die het jaar 1700 voorafgingen, hadden niet minder dan vijftig Patriarch-verkiezingen
 plaats; en de meeste daarvan werden door omkoopning op groote schaal gebrandmerkt.
 245 Kolossale schulden begonnen het Patriarchaat dan ook zoozeer te drukken, dat de nieuw
 gekozen waardigheidsbekleeder meestal zijn toevlucht nam tot het verkoopen der goed
 bezoldigde ambten, die hij te begeben had. Geen wonder, dat dit steeds meer
 voortwoekerende euvel een hoofdoorzaak werd van den afkeer, dien de grieksche Kerk
 aan de vele Christenen placht in te boezemen, die, in het turksche rijk woonachtig,
 250 tot een andere nationaliteit dan de grieksche behoorden. De geschiedenis van het
 Balkan-schiereiland vloeit over van staaltjes der knevelarijen, welke grieksche
 bisschoppen zich veroorloofden tegenover de goê-gemeente, die veroordeeld was om aan
 haar geestelijke hoofden de geldelijke opofferingen, door dezen aan het bemachtigen
 van hun ambt besteed, zoo veel mogelijk te vergoeden.
 Een andere oorzaak droeg er later veel toe bij, om de turksche regeering minder te
 255 doen hechten aan de waardigheid en de voorrechten van den Oecumenischen Patriarch.
 Was hij door Mohammed II beschouwd en in eere gehouden als een machtig bolwerk tegen
 de Roomsche Mogendheden, ruim een eeuw later was Rome, ten gevolge van de afscheiding
 der Protestanten, vrij wat minder gevaarlijk geworden, terwijl bovendien Venetië zijn
 laatste bezittingen in Morea had verloren, en ook Spanje hoe langer hoe minder vrees
 260 inboezemde. Er was meer. Frankrijk, de "oudste dochter der Moederkerk", en langen
 tijd een groote beschermer der Jezuïeten, was Turkije's bondgenoot geworden; en, toen
 die gevaarlijke lieden in het jaar 1609 zich voor het eerst binnen Constantinopel
 vertoonden, kuypten ze, op Frankrijk steunend, met alle macht tegen den Patriarch. Er

265 was dus voor de Sultans weinig meer te vreezen van een hopeloos verdeeld Europa en van een gekortwiekst Pausdom: en daarom kon de Groote Heer gerust den Patriarch wat lager stellen. Te beginnen met het jaar 1657 werd die geestelijke machthebber niet meer door zijn wereldlijken opperheer in persoon geïnstalleerd, maar door den Groot-Vizier; en ook in andere opzichten werden later de hem toegekende eerbewijzen meer en meer besnoeid.

270 Toch bleven de Patriarchen in alle bezittingen van den Sultan een macht uitoefenen, waarmee zowel uit een staatkundig als uit een kerkelijk oogpunt rekening viel te houden. 't Was een macht, zooals menige Patriarch onder de Christenkeizers niet eens had genoten, en zooals hun evenmin ten deel viel, toen de afscheiding van het koninkrijk Griekenland hun gezag aanmerkelijk besnoeide. Vóór den Griekschen

275 onafhankelijkheidskrijg was de Oecumenische Patriarch het kerkelijke en in zeker opzicht ook staatkundige opperhoofd, niet alleen van de Grieken, maar ook van alle tot dezelfde Kerk behorende Bulgaren, Serviërs, Armeniërs, enz. De algemeene naam, die aan al die nationaliteiten op turksch gebied placht te worden gegeven, was "Romeinen"; want op de afkomst werd vooral in het toenmalige Turkije veel minder

280 gelet dan op het feit, dat die allen den godsdienst van den "Romein" Constantijn den Groote beleden. Ook werd, en wordt nog heden, de Nieuw-grieksche taal, in tegenstelling der oude, met den naam "Romeinsch" bestempeld. Om terug te keeren tot de Oecumenische Patriarchen, die hooge geestelijken waren ook de kerkelijke opperhoofden van alle "orthodoxe" gemeenten, die tot de venetiaansche

285 veroveringen behoorden; en zoolang er een vaste venetiaansche afgezant in Constantinopel verblijf hield, onderhandelde deze niet minder met den Patriarch dan met de Porte. Ongeveer een jaar na den val van Constantinopel sloot Mohammed II een verdrag met Venetië, waarin den Patriarch bij voortduring alle inkomsten werden verzekerd, die aan zijn voorgangers door de Christenen in de Levant plachten te

290 worden uitbetaald. Op menige plaats der kronijken wordt gewag gemaakt van de tusschenkomst der Patriarchen ten behoeve der Orthodoxen, die op venetiaansch gebied woonden. Nu eens wordt in de bres gesprongen voor de Grieken van Creta of van zuidelijk Morea, dan weer (en met goed gevolg) aangedrongen op het behoud van den

295 Juliaanschen Kalender in de levantijnsche bezittingen der Venetianen. Op een enkele plaats worden we aangenaam verrast door een philippica tegen de geloofsgenooten op Creta, wegens hun Joden-vervolging. De eigenaardige verhouding van den Patriarch, als vertegenwoordiger van een

300 merkwaardig imperium in imperio, blijkt bovenal treffend uit het feit, dat de Porte met hem placht te onderhandelen door tusschenkomst van den Reis *Effendi*, d. i. Minister van Buitenlandsche Zaken. We zien dus, dat er goede reden voor bestond, om zulk een machtig personage een "opperheer", ja zelfs "koning" te noemen. Onwillekeurig herinnert mij dit aan de verhouding van den Paus tot de buitenwereld

305 sedert het verlies van den Kerkelijken Staat. Evenals de paus, had ook de patriarch geen wereldlijk gezag, maar strekte zijn geestelijke macht zich uit tot ver buiten de hoofdstad, waarover een ander den schep ter zwaaide. Evenals de paus, onderhandelde hij met vreemde mogendheden, ook waar van godsdienst geen sprake was, en kuitte hij nu en dan tegen den monarch, die hem volledige handhaving van zijn geestelijke

310 rechten had gewaarborgd. Alhoewel de Koran van geen gewelddadige bekeering wilde weten, was echter een samenloop van omstandigheden werkzaam, om de gelederen der Moslems te doen zwellen. Aangezien de Turken, vergeleken bij de millioenen Christenen, die onder hun juk

315 zuchtten, slechts gering in aantal waren, beseften ze al spoedig, dat ze op den duur hun veroveringen niet alleen onmogelijk zouden kunnen uitbreiden, maar zelfs niet eens handhaven, tenzij ze ook Christenen (en zelfs vele) in hun gelederen opnamen. Daarom besloten ze al vroeg het voorbeeld (schoon omgekeerd) te volgen van sommige christelijke heerschers in de Levant, die jonge Turken in hun legerscharen opnamen. Naar aanleiding daarvan was reeds in de eerste helft der veertiende eeuw Sultan

320 Orchan overgegaan tot het oprichten van het later zoo berucht geworden legercorps der Janitsaren, die tot in het midden der zestiende eeuw uitsluitend bestonden uit Christenen, die van kindsbeen af in de leer van den Profeet waren opgevoed. Aanvankelijk bedroeg het aantal der daarvoor gebruikte kinderen gemiddeld duizend in 't jaar. Op den teederen leeftijd van zes of zeven jaren werden ze aan de ouders ontrukkt, totdat later (waarschijnlijk niet lang na den val van Constantinopel) een

325 geregelde heffing van aanstaande soldaten door alle turksche onderhoorigheden werd voorgeschreven. Slechts weinige plaatsen waren hiervan verschoond. Van lieverlede werd die heffing van christenkinderen, die mohammedaansche krijgers moesten worden, een stelselmatig en meedoogenloos doorgedreven middel van proselyten-makerij. Waren die heffingen aanvankelijk op verre na niet jaarlijksch, later werden ze dat wel. Iedere heffing werd voorafgegaan door de verschijning van een Janitsaren-officier,

330 vergezeld van een schrijver, in de hoofdplaats van ieder district, waar hij van de plaatselijke overheid een volledige lijst verlangde van alle daar wonende christelijke gezinnen. Dit had dan ten gevolge, dat iedere christelijke huisvader gedwongen werd om op te geven, welke kinderen hij had, die in de termen vielen, en ze dan voor de vierschaar van den militairen gemachtigde te doen verschijnen.

335 In den eersten tijd werd er bij die gelegenheid slechts één knaap uit ieder huisgezin voor het bewuste doel aangewezen, en dan nog alleen, wanneer er minstens vijf zonen waren. Later evenwel werd daar niet meer op gelet, maar naastte de regeering zooveel jongens als ze meende noodig te hebben; waarbij ze dan tevens de flinkste uitkipte, en er in 't minst niet tegen opzag om zelfs een eenigen zoon weg te nemen. Zelfs

340 volwassenen (althans boven de vijftien jaren) werden wel eens ingelijfd. Ik behoef hier niet uit te weiden over de elende, die over de beklagenswaardige ouders gebracht werd door een stelsel, dat aan de fabel van de Minotaurus-offers herinnert. Een ooggetuige verhaalt ons, dat hij moeders gezien heeft, die God baden om haar zonen te verlossen door ze op de plaats te doodden. Op gehuwde zonen was de instelling niet

345 toepasselijk; en daarom gebeurde het wel eens, dat kinderen, zelfs beneden de tien jaren, voor de leus werden uitgehuwelijkt. Maar het duurde niet lang, of de inlijvende officieren ontzagen ook die "gehuiden" niet. Slechts op twee manieren kon men die bloedplakkaten ontduiken. De eene was omkoopning, de andere vlucht naar de venetiaansche bezittingen in Griekenland. Dit laatste verviel echter, toen Venetië

350 zijn grieksche wingewesten had verloren. Nu zou men denken, dat een zoo stuitend en telkens terugkeerend staaltje van onderdrukking allicht aanleiding moest geven tot opstand. En toch vinden we in de lange lijst van opstanden tegen de turksche dwingelandijs slechts één (in 1565), die aan die oorzaak wordt toegeschreven; en dat was niet eens een grieksche, maar een albaneesche opstand. Typisch is wat dienaangaande wordt geboekstaafd. Naar mate de

355 Janitsaren allengs meer verزند en machtig werden, kwamen tal van Hellenen er toe, om het behoren tot die keurbende eer als een zegen dan als een vloek te beschouwen. In het midden der zestiende eeuw schreef de venetiaansche gezant in Constantinopel, dat de inlijving van kinderen als toekomstige Janitsaren meestal door de christelijke ouders als een bijzonder gunstbewijs werd aangemerkt, waardoor aan hun zonen een geriefelijk en voordeelig baantje werd verzekerd. Het ontbrak zelfs niet aan mohammedaansche ouders, die niet schroomden om hun jongens aan Christenen te leenen, opdat ze hetzelfde fraaie voorrecht mochten deelachtig worden.

360 Wij, die dit alles met geheel andere oogen beschouwen, wij bejammeren het, omdat aan dat beslag leggen op het mannelijk oir een ontzaglijk groot verlies voor Christendom en Griekendom is te wijten. Wanneer we ons herinneren, dat de Janitsaren gedurende twee eeuwen uitsluitend uit zonen van Christenen werden samengesteld, dat de Christen-bevolking van Turkije zich in hoofdzaak tot de europeesche provinciën bepaalde, en dat de niet bij de keurbende ingelijfde jongelingen over 't geheel de

370 zwakste waren, dan kunnen we er ons een denkbeeld van vormen, hoe zwaar dit alles moest drukken op de voortplanting en ontwikkeling van de Christenheid in het Zuidoosten van Europa. Overigens was den Janitsaren, evenals tegenwoordig aan sommige afrikaansche lijfwachten, het huwelijk ontzegd. De nieuw-grieksche geschiedschrijver Paparrigopoulos berekent het cijfer van de christenknappen, die gedurende de twee

375 eerste eeuwen bij de Janitsaren werden ingelijfd, op minstens een millioen. Dat neemt niet weg, dat die inlijving in de zeventiende eeuw werd afgeschaft, of althans geen vereischte meer was. Verschillende oorzaken droegen er toe bij, dat een instelling in verval kwam, die het turksche leger zoo langen tijd, ten koste van de christelijke bevolking, had

380 gestaald. Vooreerst komt hier de afschaffing van het huwelijksverbod in aanmerking, omdat de getrouwde lijfwachters meer en meer hun zonen in de "keurbende" wisten te dringen. Een tweede oorzaak is het voortdurend toenemen der inlijving door omkoopning. Voorts kwamen de Sultans er allicht toe, om hun lijfwacht te wantrouwen, op dezelfde wijs als de romeinsche keizers tegenover de Praetorianen hadden gedaan. Geen wonder, dat ze hoe langer hoe minder werk maakten van een aanvulling, waarin ze geen heil

385 zagen. Daarbij kwam nog het feit, dat de vermindering der Christen-bevolking ook de keus verminderde. Eindelijk komt nog de toenemende gewetenloosheid en onverschilligheid der officieren in aanmerking. Dit alles voerde in de negentiende eeuw tot de geheele afschaffing der lijfwacht, en reeds in de tweede helft der

390 zeventiende tot de afschaffing der gedwongen inlijving van Christenen. Een andere oorzaak van het aannemen des Islams door vele Grieken was gelegen in de hun alsdan opgedragen ambten. Toen het onbeschaafde Turkenvolk zich meester zag van een groot en machtig europeesch rijk, miste het zoowel op financieel als op

395 diplomatiek terrein alle geschiktheid om zulke een rijk naar den eisch te handhaven. De turksche rekenwijze was vreeselijk omslachtig, de turksche taal ongeschikt voor

geschriften van eenig belang; en de Turken hadden hetzelfde zwak, dat wij, Engelschen, zelfs nu nog plegen te hebben: ze verstonden geen enkele taal behalve de hunne. Van daar, dat ze het opstellen van stukken, die voor het buitenland bestemd waren, bij voortduring aan Grieken, die Turksch verstonden, overlieten. Edoch, het is een ontegenzeggelijke waarheid, dat geen taalgeleerden, maar mannen van karakter als veroveraars een toekomst voor zich hebben; en even zeker is het, dat de Grieken juist die hoedanigheden bezaten, die de Ottomannen misten. Het behoeft ons dan geenszins te verwonderen, dat de schrandere Mohammed II, die bij zeldzame uitzondering Grieksch verstond, er van doordrongen was, dat de aangeboren plooibaarheid en de aangeleerde kennis van zijn nieuwe onderdanen hem in het besturen van zijn uitgestrekte bezittingen van onberekenbaar nut konden zijn.

Er deed zich echter een onmiskenbare moeielijkheid op. Schier alle min of meer geleerde Grieken hadden na den val van Constantinopel de wijk genomen naar het Westen en midden van Europa; en daaraan is het toe te schrijven, dat gedurende de twee eerste eeuwen na dien val de Grieken in den regel het in turkschen dienst niet verder brachten dan tot schrijvers in de departementen van Financiën en van Buitenlandsche Zaken. Er was echter al vroeg een schitterende uitzondering, en wel de hooge post van Groot-Vizier. Van de vijf Groot-Viziers, die Mohammed den Tweede dienden, behoorden er twee tot de grieksche nationaliteit, waarvan de eerste, Mahmoed Pacha, de eerste Christen was, aan wien die hooge waardigheid werd toevertrouwd. Onder Bajazet II vinden we nogmaals twee grieksche Christenen als Groot-Vizier, en onder den grooten Soliman twee andere. Later is er zelfs een zoon van een Pope mee bekleed geweest. Ook de vreeselijke Barbarossa, de geesel der Christenen ter zee 1), was van grieksche afkomst. Omstreeks het midden der zestiende eeuw kon de venetiaansche gezant te Constantinopel verzekeren, dat de voornaamste betrekkingen in turkschen staatsdienst gewoonlijk te beurt vielen aan grieksche Christenen, en dat de Turken steen en been klaagden, omdat de ongeloovigen beter vooruitzichten hadden dan zij zelf. Het duurde echter lang, eer die betrekkingen, met uitzondering der allerhoogste, anders dan door overgang tot den Islam waren te bekomen; weshalve de verzoeking om dien stap te doen groot was. In Griekenland echter was het aantal van die bekeerlingen veel kleiner dan in Bosnië en nabij liggende gewesten onder Slaven en Albaneezen; en toen (omstreeks het midden van de zeventiende eeuw) de turksche regeering minder streng in het eischen van geloofsverzaking begon te worden, en zelfs verschillende belangrijke betrekkingen voor de rayas open stelde, was het voor de Grieken een

1) Horus, bijgenaamd Barbarossa, was een renegaat en zeeroover in :het begin der zestiende eeuw. Hij overwon den Dey van Algiers, en werd Dey in zijn plaats. Vert.

grote voldoening, dat ze zonder gemoedsbezwaar aan een prijzenswaardige eerezucht konden voldoen. Het boven vermelde gebrek aan beschaafde Grieken in de voornaamste turksche steden had opgehouden te bestaan; en de Porte trok daarvan partij, door al dadelijk den gewichtigen post van Groot-Dragoman te schenken aan een griekschen Christen, die de onderhandelingen over Candia met gewenscht gevolg wist te leiden. Van toen af tot aan den vrijheidsoorlog waren 's mans opvolgers in den regel grieksche Christenen.

Zoo werd ook de gewichtige betrekking van Dragoman der Marine sedert het midden der zestiende eeuw gewoonlijk door een Griek vervuld; en het eiland Paros bezit nog op den huidigen dag tal van herinneringen aan het geslacht Mavrogenes, waarvan twee leden de zeezaken van den Kapudan Pacha (hoofd der Marine) regelden. Een uit dat merkwaardig geslacht, Nikolaas, werd verheven tot Leenvorst van Wallachye (eerste helft der achttiende eeuw). Gedurende bijna de geheele achttiende en het begin der negentiende eeuw werden de beide min of meer van Turkije afhingende tronen van Wallachye en Moldavië onafgebroken door Phanarioten (Grieken uit Constantinopel) bekleed, en helaas maar al te zeer aan hun bijzondere belangen en lusten dienstbaar gemaakt. Achttiende-eeuwsche Sultans hebben er zelfs ernstig aan gedacht, om hetzelfde in Morea te doen: maar het bleef bij de verheffing van dat schiereiland tot een gouvernement onder een christelijken gouverneur. Zulke verheffingen van grieksche Christenen waren altijd zeer voordeelig en aangenaam voor die personen: doch, zoodra de belangen der bestuurden niet geheel strookten met de grillen der bestuurders, wogen de laatste gewoonlijk het zwaarst.

Maar we missen het recht, om de deugden van helden en heiligen te verwachten bij het nakroost van mannen, die eeuw aan eeuw onder het juk van vreemde overheerschers hadden gezocht. Toch, al erkennen we die verzachtende omstandigheid ten volle, moet ons de betuiging van 't hart, dat het verlies van Euboea en Creta, en meer van die geweldige slagen, aan het Hellenisme in Turkije toegebracht, juist aan grieksche

Christenen hoofdzakelijk te wijten zijn. Trouwens, verloochening van nationaliteit was in het toenmalige Turkije aan de orde van den dag, ook door Albaneezen en slaven (vooral Bosniërs en Serviërs), die, evenals een menigte Cretenzers, ook hun geloof voor den Islam hadden verwisseld, en van dat oogenblik af meerendeels de warmste aanhangers werden van een heerschappij, die hen in staat stelde om hun stamgenooten te onderdrukken. Dat is ook in onze dagen nog vaak min of meer met turksche Grieken het geval, ook dan, wanneer die geen Mohammedanen zijn. Zoo was het bij voorbeeld een Griek van dat soort, die in het jaar 1897 zijn uiterste best deed om de belangen van zijn stamgenooten te dwarsboomen, toen hij, als turksche ambassadeur in Londen, den grieksch-turkschen oorlog besprak. En zoo zijn het nog op den huidigen dag schier altijd mannen van griekschen stam, die als toonbeelden van onberispelijke staatsmanswijsheid door de Porte aan de christelijke mogendheden worden voorgesteld. En het eiland Samos, met zijn grieksch Christen-vorstje aan het hoofd, kan beschouwd worden als een merkwaardige herinnering aan den tijd, toen de Sultans geregeld verbasterde Grieken uitzonden, om, benoorden den Donau, aan hun bijzondere belangen en die van hun leenheer het welzijn der ingezetenen ondergeschikt te maken. Tweemaal (eens onder Selim II, in 1514, en eens in den eersten tijd van den Cretensischen Oorlog, in 1646) is er in allen ernst spraak van geweest, om al de Christenen in Turkije uit te roeien. Gelukkig behielden verstandiger plannen de overhand; zoodat reeds vóór de achttiende eeuw de Porte er op uit was, om het cijfer der christelijke belastingbetalers liever te doen vooruit dan achteruit gaan. Niet zonder grond vreesden de turksche machthebbers, dat hun christelijke onderdanen op weg waren om langzaam maar zeker te verdwijnen; en dat zou een onoverkomelijke slag zijn voor de turksche financiën; want van zoo'n christenhond viel heel wat meer te halen dan van een geloovige. Om echter de rayas niet tot wanhoop te brengen, werd in het jaar 1691 het Nizam Dzjeddid (Nieuw stelsel) ingevoerd, waarbij den gouverneurs der provinciën werd gelast, geen andere belasting van die lieden te heffen dan het haratsj, d. i. hoofdgeld. Behalve het bloedgeld voor de aanvulling der Janitsaren was dit hoofdgeld oorspronkelijk de eenige geijkte belasting der Christenen in Turkije geweest. Het moest worden opgebracht door alle "ongeloovigen" boven de tien jaren, uitgezonderd geestelijken, grijsaards, blinden, lammen en verminkten. Bovendien waren de in- en uitgaande rechten voor de ongelovigen het dubbele van die voor de Moslems. Dat was, zou men zeggen, al drukkend genoeg; maar van ouds en nog steeds is in Turkije het harde der belastingen minder gelegen in het wettige bedrag dan in de onwettige invordering. Een bedroevend staaltje daarvan leverde het jaar 1571. Toen werden de christelijke onderdanen van den Grooten Heer tot wanhoop gebracht door afpersingen, terwijl verreweg de meeste zóó arm en ellendig waren, dat ze huiverden om een Muzelman onder de oogen te zien, doordrongen als ze waren van het besef, dat hun onderdrukkers hun alles ontnemen zouden, wat hun nooddrift nog maar eenigszins beschikbaar liet. Dit in 't oog houdende, zal de lezer beseffen, dat de invoering van het Nizam Dzjeddid, gevoegd bij de feitelijke afschaffing van het Janitsarenbloedgeld, turksche Christenen vrijer deed ademen, en dat van dien tijd af de voorbeelden van geloofsverzaking met de verminderde verzoeking gelijken tred hielden. De bemachtiging van Morea door de Venetianen in het begin der achttiende eeuw zette de kroon op dezen heilzamen ommekeer, doordat eensdeels menigeen, die min of meer gedwongen een Mohammedaan geworden was, thans tot de Kerk zijner vaderen terugkeerde, en anderdeels de turksche regeering haar christelijke onderdanen beter ging behandelen, uit vrees van al te ongunstig af te steken bij de Italianen. En het duurde niet lang, of de aanspraak, die Rusland maakte op een beschermheerschap over de rayas, droeg er nog meer toe bij, om geloofsverzaking bij dezen te voorkomen. 't Was echter niet alleen in de hoeveelheid, maar ook in de hoedanigheid der bevolking, dat de grieksche provinciën van Turkije reden hadden, om haar gedwongen inlijving bij het Rijk der Halve Maan te betreuren. De overgrootste meerderheid der fijn beschaafden, bijna alle aanzienlijken, kortom de bloem der grieksche nationaliteit, — dat alles had na den val van het byzantijsche rijk de voorkeur gegeven aan vrijwillige ballingschap. Wel is waar liet Mohammed II een grieksche proclamatie verspreiden, aan de grooten van Morea gericht, waarin hij beloofde hun gezinnen en eigendommen te zullen eerbiedigen, en hun voorspoed te zullen bevorderen; maar dat bleef bijna zonder uitwerking. Zóó algemeen was de landverhuizing der gezinnen van eenige beteekenis, dat slechts vier of vijf van de peloponnesische clans (als ik ze zoo mag noemen), die in de Middeleeuwen een groote rol hadden gespeeld, in het land hunner vaderen bleven wonen; en in het overige Griekenland was het daarmee niet veel beter gesteld. Vermits nu die "aristocraten" een grooten nasleep hadden, was die exodus voor de handhaving der grieksche nationaliteit niet minder gevaarlijk dan in onze dagen het geval is met de landverhuizing naar Amerika, waaraan zóóveel grieksche boeren deel nemen, dat de pers in Athene, Patras, enz. er zich ongerust

over maakt.

530 Het lag in den aard der zaak, dat de meeste der eerstbedoelde uitgewekenen zich vestigden in de venetiaansche koloniën op oud-grieksch terrein, die, ten gevolge daarvan, een doorn werden in de lendenen van den turkschen veroveraar. Enkele voorbeelden van zulke emigranten laat ik hier volgen. Michaël Ralles, een der voornaamste laconische (spartaansche) *Archontes*, een voorvechter uit den turksch-venetiaanschen oorlog, en de gebroeders Daimonogiannes, grooten van den eersten rang, 535 insgelijks uit Laconië, vestigden zich in de venetiaansche bezittingen op het schiereiland; en de Palaiologos, die als de laatste verdediger van Morea kan worden beschouwd, trad in venetiaanschen krijgsdienst. Weer andere hooggeplaatste Hellenen verzegelden Sophia, de dochter van een ander lid van dat beroemde geslacht, dat het 540 laatst aan het hoofd van het byzantijsch bestuur had gestaan, op haar reis naar Moskou, waar ze zou huwen met grootvorst Iwan van Moskovië. Dit had ten gevolge, dat het moskovische hof weldra insgelijks een lievelingsverblijf werd van de aanzienlijke Grieken, die haar vader hadden gekend, en wier afstammelingen, drie eeuwen later, een voorname rol speelden bij of na den mislukten opstand, die destijds in Morea plaats had.

545 Een groot aantal Grieken, begeerig om de vijanden, niet alleen van hun eigen, maar ook van hun aangenomen vaderland te bevechten, lieten zich vrijwillig aanmonsteren als lichte ruitery van het venetiaansche gemeenebest. De nasporingen van Sathas, een degelijk grieksch geleerde van onzen tijd, hebben al het gewenschte licht verspreid over die merkwaardige keurbende. De naam "Stradioten", waaronder ze bekend zijn, is 550 niet het grieksche *στρατιῶται* (=soldaten), maar het italiaansche woord "strada" (=weg), met een grieksch staart, - dus zoo veel als *weglieden*, d. i. mannen, die geen vast verblijf hebben. Uit Grieken en Albaneezen (Arnauten) samengesteld, ontleende het corps zijn grootste bestanddeel aan Laconië (de Mainoten), en zijn dapperste aan Nauplia (Argolis). In de lijst zijner bevelhebbers vinden we namen als 555 Palaiologos en andere, eenmaal aan mannen behoorende, die voor de vrijheid van de Peloponnesus hun leven hadden opgeofferd. De gulden tijd voor de Stradioten was de zestiende eeuw, waarin Europa weergalmde van den lof hunner onversaagdheid. Een Stradioot is er zelfs geweest in engelschen krijgsdienst onder Hendrik VIII, voor wien hij roem behaalde in Schotland, en door wien hij beloond werd met het 560 krijgsbevel over Boulogne, destijds een engelsche vesting. 2) De Stradioten waren evenwel ook in andere opzichten wijd en zijd bekend, en niet altijd met lof. Hun grootspraak en ijdelheid plachten een geliefkoosd voorwerp te zijn van de spotternijen der venetiaansche tooneelvertooningen, evenals oudtijds Plautus het romeinsche publiek vermaakte met de snorkerijen van zijn *Pyrgopolynices* 565 (in zijn blijspel "de bluffsoldaat"). Zoo spreekt Tasso van de roofzucht der Stradioten. Andere dichters evenwel hebben hun lof bezongen. Zóó veel is zeker, dat sommigen hunner in wetenschap en poëzie zich verdienstelijk hebben gemaakt. Vooral als liederdichters heeft hun naam nog altijd een goeden klank.

570 1) Edoch, geen *wegloopers*, en evenmin *landloopers*.
2) Slechts gedurende zes jaren (1544-1550).

Nog op den huidigen dag wordt van tijd tot tijd het een en ander uit die liederen 575 gezongen, die geschreven zijn in een mengeltaal, waarin de grieksche bestanddeelen den grondslag vormen. Over 't geheel echter blonken de Stradioten meer uit door hun wapenfeiten dan door het hanteeren der luit. Hun geduchtste wapen was een lange speer, aan beide uiteinden voorzien van een vlijmscherpe spits, die het wapen van 580 achteren even geducht maakte als van voren. Als het eens (wat zelden gebeurde) den ruiter in den steek liet, dan had hij op zijn zadel een afdoenden plaatsvervanger, - een knots; en wee de hersenpan, waarop dat geduchte voorwerp neerkwam. Hoe jammer, dat al die kracht en bedrevenheid in den regel niet tegen Turken gericht was, maar tegen Christenen, die het ongeluk hadden den Venetianen in den weg te staan! Nog meer te bejammeren is het feit, dat de klassieke bodem van Hellas ook zijn eeuwen 585 heugenden roem in kunsten en wetenschappen verloor, toen de Turken er meester waren. Alle sporen van hoogere ontwikkeling verdwenen uit den lievelingszetel der Muzen. De meeste geletterde Grieken verhuisden naar Italië; en, gelijk eenmaal, om met Horatius te spreken,

"'t Geboeide Hellas zijn verwinnaars wist te boeien."

590 evenzoo wist het, zestien eeuwen later, het licht van het Hellenisme in het schemerdonker van het christelijke Europa te ontsteken. Met enkele voorbeelden kan ik hier volstaan. De Athener Demetrios Chalkokondyles werd de opvoeder van een der zonen van den grooten Florentijn Lorenzo dei Medici, terwijl Georgios Hermonymos, een Spartaan, de eerste Griek was, die openlijk te Parijs in zijn taal les gaf. Twee

595 Peloponnesiërs, Demetrios Ralles, een geleerd krijgsman, en Isidoros, die zich had onderscheiden als godgeleerde en tevens bij de verdediging van Constantinopel, brachten het overschot huns leven in Italië door; en de geschiedschrijver Phrantzes schreef zijn kronijk op het eiland Corfu, waar hij onder venetiaansche bescherming tot zijn dood toe bleef wonen.

600 Zeer veel van onze beschaving hebben we te danken aan die vijftiende-eeuwsche verspreiding van grieksche wetenschap; maar wat Europa won, dat verloor Griekenland. Meer dan tweehonderd jaren zijn er mee heengegaan, eer dat ongelukkige land ten minste eenigermate het verlies wist te vergoeden, dat het aan de uitwijking van zooveel schrandere koppen te wijten had. Al deden ze hun best, om tal van

605 invloedrijke mannen te doen belang stellen in het lot van hun zwaar beproefd vaderland, gering was het practische nut daarvan, vergeleken bij het onherstelbare verlies, dat hun ongelukkige stamgenooten in hun personen geleden had. Waren ze in Griekenland gebleven, dan zou ongetwijfeld hun invloed zich hebben doen gelden: ze zouden gewichtige betrekkingen in turkschen dienst hebben verkregen, die hen allicht zouden hebben in staat gesteld om het lot hunner medeburgers te verzachten; en hun

610 voorbeeld zou in ieder geval hebben verhinderd, dat gedurende meer dan twee eeuwen het grootste gedeelte van Griekenland een prooi van de jammerlijkste onwetendheid zou zijn geworden.

Bij ontstentenis van aristocratie en geletterden, werden nu de boerenstand en de geestelijkheid (meerendeels boerenzoons) de eenige, althans de voornaamste

615 vertegenwoordigers van de grieksche natie. En nu staan we hier voor een merkwaardig verschijnsel. Nimmer heeft het Griekendom zóó groote verliezen als onder de Turken geleden (door geloofsverzaking en landverhuizing); en toch heeft Griekenland onder vreemde overheersching nimmer een tijd beleefd, waarin zijn telgen zich zóó vrij van vermenging met andere rassen wisten te houden, als in de lange jaren tusschen de

620 turksche verovering en den beslissenden vrijheidsoorlog. Het is aan geen redelijken twijfel onderhevig, dat na het langdurige tijdperk van verwarring, dat op den val van het frankische gezag in Griekenland was gevolgd, zelfs de turksche regering (omdat ze sterk was en doortastend) tot op zekere hoogte een ware weldaad is geweest voor den grooten hoop der Christen-bevolking. Daarbij komt nog een voornaam punt. Er kwam

625 nu een einde aan de vestiging van vreemde indringers, die in de eeuwen van christelijk bestuur aan de orde van den dag waren geweest; en het natuurlijke gevolg was, dat bijna vier eeuwen lang, het helleensche ras van vreemde smetten vrij bleef. De sporen der in Griekenland gevestigde Franken waren alleen op de eilanden van eenig belang; van Slaven-invallen was geen spraak meer; en de Grieken, die aan de Orthodoxe Kerk waren trouw gebleven, traden nooit in het huwelijk met een turksche vrouw,

630 terwijl een Griekin, die de vrouw werd van een Muzelman, terstond in den ban gedaan werd. Zoo bleef er dan een afgrond bestaan tusschen Christendom en Islam in Griekenland: en (wonder boven wonder) er heerschte eendracht tusschen Grieken, Bulgaren, Serviërs, Albaneezen en Rumeniërs. De kittelloorigheid, die anders al die

635 nationaliteiten van elkander vervreemdt, hield op onder het toenmalige turksche regeerstelsel, dat alle Christenen over één kam schoor, en daardoor teweegbracht, dat ze elkander slechts als lotgenooten beschouwden.

In de grieksche streken, die aan Venetië gehoorzaamden, was de verstandelijke

640 ontwikkeling zeker niet groot, maar toch veel beter dan in Turksch Griekenland. Gedurende meer dan tweehonderd jaren werd daar letterlijk niets gedaan, om het volk ook maar lezen en schrijven te leeren; en men vond er zelfs maar bij uitzondering eens een aartsbisschop, die behoorlijk zijn naam kon schrijven. Larissa was toen nog

645 altijd de grootste en rijkste stad van Thessalië; en toch is het een feit, dat een hedendaagsch geleerde, die aldaar het aartsbisschoppelijke archief uit dien tijd onderzocht, schrikte van het barbaarsche Grieksch dier bescheiden. 't Is zelfs te verwonderen, dat er in al die jaren nog wel eens bij uitzondering iets aan

650 litteratuur gedaan werd. Onder de door Sathas aan volslagen vergetelheid ontrukte scribenten van dien tijd behoren er, als men eenige godgeleerden niet meerekent, slechts vier tot het eigenlijke Griekenland. De twee eerste der bedoelden zijn al spoedig naar Italië uitgeweken, namelijk de geleerde gebroeders Chalkokondyles, waarvan de reeds vermelde Demetrios te Milaan, waar men hem een graftombe heeft

655 opgericht, kritische uitgaven van Homerus enz. bezorgde, terwijl de andere broeder een Geschiedenis der Turken in het licht gaf. De twee overige hier bedoelden waren burgers van het destijds venetiaansche Nauplia, en leefden omstreeks het einde der zestiende eeuw, meestal in Constantinopel. Van den eenen (Zygomalas) bestaat er een Geschiedenis van Constantinopel van 1391 tot 1578.

Een ander geschiedkundig werk was van meer belang. Ik bedoel de "Kronijk" van Dorotheos, later Metropolitaan van Monembasia; de schrijver behoorde thuis in Moldavië. Dit curieuze boek bevatte de geheele wereldgeschiedenis van Adam tot het

660 jaar 1629, en werd later door anderen voortgezet tot het jaar 1685. Dit werk is tot
 zeer kort geleden het eenige populaire geschiedboek van het grieksche volk geweest.
 Omstreeks het midden der zeventiende eeuw begon men eindelijk een weinig werk te
 maken van schoolonderwijs in Griekenland. Dat was te danken aan het "Haggineion", een
 665 nog op den huidigen dag bestaande grieksche school te Venetië, die haar naam
 ontleende aan zekeren rijken griekschen koopman, Haggines, die haar in 1621 stichtte.
 Evenals nog heden de voornaamste grieksche kooplieden, te Londen en elders in het
 buitenland gevestigd, stelde ook de rijke zeventiende-eeuwsche kolonie van dezulken
 in Venetië levendig belang in het welzijn en den vooruitgang van hun of hunner
 670 vad'ren vaderland. Te dien einde zonden ze, door het voorbeeld van Haggines
 geprikkeld, nu en dan afgevaardigden naar Griekenland, die zoo veel mogelijk door het
 oprichten van scholen voor de hoogere belangen van het oude vaderland moesten zorgen,
 en als apostelen van het evangelie der letterbeschaving zouden optreden. En zoo
 werden reeds in 1647 door een van die venetiaansche Grieken twee modelscholen
 675 opgericht, de eene te Joanina (thans in Zuid-Albanië), zijn geboortestad, de ander te
 Athene, waar omstreeks denzelfden tijd ook door roomsche monniken de jeugd in de
 allereerste gronden der wetenschap werd onderwezen.
 {Slot volgt.}

GRIEKENLAND ONDER DE TURKEN. II

680 Men zou zich vergissen, als men geloofde dat de Grieken altijd geduldiglijk berustten
 in de turksche overheersching. De langdurige heerschappij der "Franken" had ten
 gevolge gehad, dat ze veel krijgshaftiger waren geworden dan ze vroeger waren; maar
 het besef van de verpletterende overmacht der Ottomannen maakte hen afkeerig van
 685 opstand, wanneer ze niet konden rekenen op vreemde hulp. In den eersten tijd na de
 verovering van Constantinopel scheen het werkelijk, dat zoodanige bijstand zich niet
 lang zou laten wachten. Het Oosten verwachtte een nieuwen Kruistocht; en het Westen
 beraamde dien. Georgilas, een grieksch dichter uit dien tijd, deed een beroep op
 "Franschen en Engelschen, Spanjaarden en Duitschers", om gemeene zaak te maken voor,
 690 de herovering van het nieuwe Byzantium. De vele geleerde Grieken, die door het
 verlies van die hoofdstad over een groot gedeelte van West-Europa waren verspreid
 geraakt, poogden de heerschers der Christenheid warm te maken voor het lot van hun
 achtergebleven stamgenooten. Met bijzonder goed gevolg deed zulks de kardinaal
 Bessarion, die tweemaal zeer in aanmerking kwam voor den pauselijke zetel en die met
 695 onbezweken ijver Europa doorkruiste in het belang van het verdrukke Hellenisme. De
 pausen van dat tijdperk ondersteunden Bessarion zooveel ze vermochten; en Pius de
 Tweede verhuisde zelfs tijdelijk naar Ancona, waar de Kruisvaarders moesten
 bijeenkomen. Maar de dood van dien kerkvorst in die beroemde zeehaven deed de groote
 onderneming in duigen vallen; en de kruistocht, waarvoor men zulke wijldluftige
 700 toebereidselen had gemaakt, eindigde met een jammerlijk fiasco.
 Intusschen was een oorlog tusschen den sultan en de venetiaansche republiek
 onvermijdelijk geworden. Immers de Venetianen hielden zich overtuigd, dat de groote
 "ongeloovige" veroveraar zijn grieksche gewesten zou pogen af te ronden door
 verovering der koloniën, die hun op den griekschen bodem waren overgebleven. Een
 705 voorwendsel tot vijandelijkheden werd spoedig gevonden. Een arnautische (albaansche)
 slaaf, die den pacha van Athene toebehoorde, was met kostbaarheden van zijn meester
 weggelopen, en had zijn toevlucht genomen tot de in Methone wapperende banier van
 Sint Marcus. De venetiaansche bevelhebber van de vesting weigerde de uitlevering;
 waarop de Turken van hun kant zich meester maakten van Argos, dat hun door een
 710 verraderlijken priester werd in handen gespeeld. Bovendien werden de omstreken van
 Methone door hen platgebrand. Geen wonder, dat de oorlogspartij in Venetië toen haar
 zin kreeg, zoodat in 1463 de vijandelijkheden van weerskanten een aanvang namen.
 Bertoldo d'Este werd opperbevelhebber der venetiaansche krijgsmacht, met last om naar
 Nauplia te gaan, en zooveel mogelijk met admiraal Loredan saam te werken, terwijl de
 715 beroemde Albanees Skanderbeg ruime ondersteuning kreeg, om een geduchte afleiding te
 bewerkstelligen in de woeste bergstreken van zijn geboorteland.
 De venetiaansche opperbevelhebber kreeg een niet te versmaden versterking door het
 openen der poorten van de cretenzische gevangenen en het veranderen der gedwongen
 bewoners daarvan in soldaten. Te gelijkertijd vaardigde hij een proclamatie uit,
 720 waarin hij de verdrukke Grieken opriep, om met zijn hulp hun vrijheid te veroveren.
 Die roepstem vond onmiddellijk weerklank bij de Spartanen, die de wapens opvatten
 onder den wakkeren Michaël Ralles, het hoofd van een beroemd lacedaemonisch geslacht.
 Het voorbeeld van Sparta werd gevolgd niet alleen door de ontembare Mainoten, maar
 ook door de Arcadiërs, onder bevel van Bua, denzelfden Albanees, die (zonderling

725 genoeg) negen jaar te voren de Grieken had beoorloogd. Met vereende krachten werd Argos al spoedig heroverd; waarop d'Este last gaf tot den herbouw van den beroemden muur, die de landengte van Corinthe afsloot en door toedoen van sultan Moerad den Tweede was vernield. In den ongelooflijk korten tijd van vijftien dagen werd die zes

730 mijlen lange en twaalf voet hooge muur, die door een dubbele gracht en 136 kleine torens beveiligd werd, door de vereenigde kracht van ongeveer dertig duizend Grieken, Albaneezen en Italianen (d'Este's vereenigd leger) herbouwd. Edoch voorspoed werd gevolgd door tegenspoed. In een gevecht bij Corinthe verloor d'Este het leven; en Mahmoed Pacha, de eerste Griek, die met de hooge betrekking van Groot-Vizier werd bekleed, voerde het zegevierende turksche leger, dat zoeven een

735 eind had gemaakt aan het koninkrijk Bosnië, naar den kortelings herstelden afsluitmuur van het groote schiereiland. De schrik sloeg den verdedigers om 't hart, toen een beproefde krijgsmacht, drie maal sterker dan de hunne, aanstalten maakte om het groote verdedigingswerk te belegeren. Zonder slag of stoot lieten ze het grootsche voortbrengsel hunner handen in den steek, en zochten ze een toevlucht in

740 het hart van de Peloponnesus. Andermaal werd de landengte van verdedigingswerken ontbloot, en Argos aan de zegevierende Turken prijsgegeven, die daarop hun woede koelden aan de venetiaansche kolonie Corone, wier voornaamste leden, naar Constantinopel opgezonden, op last van den Sultan in stukken werden gezaagd. Toen de Spartanen bemerkten, dat de Venetianen hen in den steek lieten, trokken ze zich terug

745 in de ontoegankelijke schuilhoeken van de zuidelijkste landtong, waar de Turken hen te vergeefs poogden te lokken door aanbiedingen van volledige straffeloosheid. Toch was Venetië niet ontmoedigd. Sigismundo Malatesta, de welbekende stichter van Rimini's cathedraal, werd in plaats van d'Este benoemd, maar legde niet veel eer in met zijn peloponnesischen veldtocht. Het grootsche kasteel van Mistra, thans een indrukwekkende bouwval, weerstond al zijn pogingen; en hij keerde naar Italië terug

750 met geen anderen buit dan het gebeente van Gemistos Plethon, een laten wijsgeer, met wiens neo-platonische leer hij dweept, en wiens beenderen hij liet bijzetten in zijn prachtige stichting te Rimini, waar de graftombe van hem zelf naast die van den wijze te vinden is. Barberigo, de venetiaansche landvoogd van Morea, zette den oorlog voort

755 met nog minder geluk dan Malatesta. Geen acht gevende op de raadgevingen van Ralles, die met de plaatselijke gesteldheid volledig bekend was, besloot hij Patras te belegeren; en, toen hij een loozen uitval wilde afslaan, viel hij in een hinderlaag, en sneuvelde. Nog ongelukkiger was de arme Ralles, die den vijand levend in handen viel, en door dezen werd gespietst. Het deerniswaardig overschot der venetiaansche

760 krijgsmacht trok terug naar Kalamata, waar het nogmaals werd verslagen. Middelerwijl had de venetiaansche vloot het erg druk gehad met de Aegeïsche Zee te doorkruisen, eenige eilanden te veroveren, en andere te brandschatten. In het jaar 1466 kwam Capello, de admiraal, bij den Piraeus voor anker, en zette hij krijgsvolk aan wal, om een aanval te doen op Athene. Sedert de verovering van die beroemde stad

765 was er in de letterkundige wereld van het overige Europa niets van haar bekend geworden, behalve hetgeen daaromtrent te lezen staat in een phantastische beschrijving van die stad, geschreven door een onbekende omstreeks het jaar 1460. Ik bedoel het grieksche handschrift getiteld "Athene's theaters en scholen", dat veel later te Weenen is ontdekt. Nu echter verwierf Athene weer eens voor een oogenblik

770 een bescheiden plaatsje in de wereldgeschiedenis. Aanvankelijk dreef de turksche bezetting de troepen van Capello terug; maar toen deze in grooter aantal waren teruggekeerd, maakten ze zich meester van de eigenlijke stad, vermoordden de Turken, die hun in den weg kwamen, en plunderden de burgerij. Capello waagde zich echter niet

775 aan een bestorming der Acropolis; en toen de turksche bevelhebber niet de minste neiging toonde tot het ontruimen van die beroemde citadel, scheepte hij zich weer in, en landde in Argolis, waar hij den dood van Barberigo vernam. Toen zeilde hij naar Euboea, waar hij al spoedig van hartzeer stierf.

Van dat oogenblik af verdwijnt Athene uit de geschiedrollen gedurende ruim een eeuw. Uit een grieksche kronijk onder de handschriften der oxfordsche hoogeschool,

780 gedagteekend 1606, blijkt echter, dat Athene in de jaren tusschen 1480 en 1554 zevenmaal gruwelijk te lijden had van de pest, alsook dat de burgerij geregeld haar knapen aan de instandhouding der Janitsaren moest dienstbaar maken. Bovendien weten we van drie atheensche Metropolitanen in dat tijdperk; en iets later werd een Athener OEcumenisch Patriarch. De naijver, dien Venetië's macht aan de overige italiaansche

785 staten had ingeboezemd, weerhield ze van bijstand aan de machtige republiek in deze ongelijke worsteling; en toen de nieuwe paus Paulus de Tweede, schoon een geboren Venetiaan, weinig geestdrift voor de bestrijding der Halve Maan aan den dag lei, had de eierzuchtige republiek geen anderen gewapenden bondgenoot meer dan Skanderbeg, wiens dood (1468) Venetië in de grootste ongelegenheid bracht.

790 In de eerste jaren van de dertiende eeuw had Venetië vasten voet gekregen op het

795 groote eiland Euboea; en later was het daar onbeperkt meester geworden. Meer en meer
evenwel, vooral sedert de inlijving van Thessalië bij Turkije, kregen de
venetiaansche kolonisten op Euboea lastige burens aan de Turken. Steeds menigvuldiger
werden de strooptochten, die ze daar ondernamen; en telkenreize ontvoerden ze een
800 aantal ingezetenen, wier plaatsen gedeeltelijk werden ingenomen door albaneesche
kolonisten uit Thessalië. Bij den geweldigen overlast, dien de bevolking daardoor
ondervond, kwam ten laatste een geduchte bezoeking door de pest; zoodat het geen
bevreemding wekte, als men op het tot "Negroponte" verdoopte eiland vrij algemeen
805 hoorde zeggen, dat slechts een goede vrede of een goede oorlog redding kon
aanbrengen. Te minder overdrijving heerschte in dat gezegde, omdat er "een
Jodenplaag" bijkwam. Van lieverlede was bijna al het grondbezit op Negroponte
overgegaan in de handen dier slimme gasten; weshalve het venetiaansche bewind
eindelijk allen verderen aankoop van gronden door Israëlieten verbood, hun
810 belastingen verhoogde, en hun het houden van christelijke slaven of onderhoorigen
ontzei. Daarentegen werd de beul geregeld uit hun gelederen gekozen. Toch was dat
alles nog niet genoeg. De katholieke beheerschers van het eiland zagen met steeds
toenemend wantrouwen, dat hun grieksch-orthodoxe onderdanen hier, gelijk bijna
815 overal, aan den Islam de voorkeur gaven boven de Kerk van Rome. Van het standpunt der
italiaansche overheerschers, moeten we erkennen, dat ze gelijk hadden, waar ze, door
het toenemend Turken-gevaar steeds meer geprikkeld, geen enkelen niet-katholieken
medestrijder in hun gelederen wilden opnemen, die, alle katholieke eilandbewoners
boven de achttien jaren omvattend, dezen met zwaard of boog tegen de Ottomannen
wapenden. Zelfs het lidmaatschap van den Raad van Bestuur, dat den Grieken vroeger
open stond, werd hun thans ontnomen. Dat scherp geteekend italiaansch-katholiek type
820 heeft Negroponte behouden, totdat de venetiaansche regeering daar heeft opgehouden te
bestaan. Slechts op weinige andere plaatsen, bijvoorbeeld Corfu, heeft de
heerschappij dier machtige republiek zóó diep wortel geschoten.
Zoo stonden de zaken, toen Mohammed de Tweede, wiens legerscharen Athene en schier
geheel Morea hadden veroverd, ernstig begon te denken aan de inlijving van het
825 groote, zoo nabij den vasten wal gelegen eiland. Verspieders brachten de
venetiaansche regeering weldra op de hoogte van het dreigende onweer. Uit Cyprus, uit
Rhodus, en van waar al niet, zelfs uit Bourgondie, zocht men hulp tegen den grooten
sultan, die reeds zooveel Christen-staten had veroverd, en zich nu aangordde, om een
zoo gewichtig eiland voor de Christenheid te doen verloren gaan. Vrij algemeen echter
830 liet men Venetië in den steek. Toen het in 1470 meenens werd, bleken de venetiaansche
strijdkrachten niet opgewassen te zijn tegen de zware taak, die hun wachtte. Mohammed
de Tweede had vooraf Negroponte nauwkeurig doen opnemen; en nu richtte hij zijn plan
van aanval zorgvuldig daarnaar in. Terwijl een groote Turksche vloot daarheen
stevende, voerde hij persoonlijk het landleger tot de plek, waar Chalcis, de
835 hoofdstad, van den vasten wal slechts door een zeer nauwe zee-engte wordt gescheiden.
Land- en zeemacht kwamen bijna gelijktijdig op die sinds vele eeuwen beroemde plek.
De venetiaansche vlootvoogd was niet sterk genoeg, om zich met goed gevolg te kunnen
verzetten tegen het landen van het krijgsvolk op de turksche schepen, of tegen het
slaan van een schipbrug over den Euripus, die Mohammed en de zijnen op den
840 negropontischen oever deed aankomen. Kort daarop werd Chalcis te land en ter zee
belegerd.
Vier weken lang werd de stad met al den moed der wanhoop door de Venetianen en de
meerderheid der burgers verdedigd, en werden aan de belegeraars zware verliezen
toegebracht; maar ten laatste deed de flauwhartigheid van den bevelhebber, gevoegd
845 bij het verraad van eenige burgers, de schaal naar den kant der Turken overslaan. De
sultan had (door verraad?) een zwak punt in de verdedigingswerken ontdekt; en toen
hij dat punt met al zijn troepen bestormde, kon een veelurig verwoed gevecht, waaraan
zelfs vrouwen en kinderen deelnamen, niet beletten, dat de vijand de stad
binnendrong. Nog gaf men zich niet gewonnen, maar verdedigde men zich nog geruimen
850 tijd achter de kettingen, die men over de straten had gespannen. Meer dan zesduizend
stedelingen en soldaten bekochten dit met hun leven; en, toen ten langen leste het
garnizoen der citadel zich had overgegeven, nadat lijfsbehoud hun plechtig was
toegezegd, werd die plechtige belofte gruwelijk geschonden. De mindere militairen
werden levend gevild en gespietst, en de veldheer in stukken gezaagd. De overige
855 versterkte punten op het eiland gaven zich weldra over aan de Turken, die de
Italianen neersabelden en de Grieken als slaven wegvoerden. De sultan, die
ontzaglijke verliezen geleden had, was eindelijk met zijn wraak voldaan, en keerde
naar Constantinopel terug, zich geluk wenschende dat hij de geduchte republiek een
slag had toegebracht, zooals haar nog nooit had getroffen. Dat was evenzeer het
gevoelen van de Venetianen zelf, die de tijding van Euboea's verlies te recht
aanduiden als "het slechtste nieuws, dat de republiek ooit had getroffen".

Dat men in de stad van Sint Marcus niet dweept met de overgebleven verdedigers van Negroponte, is vrij natuurlijk, al kwam men er geen stap verder mee. De bevelhebber, die evenmin ondernemend als heldhaftig was gebleken, werd met levenslange ballingschap gestraft. Wat de italiaansche gezinnen van het eiland betreft, die, aan het vijandelijk zwaard ontkomen, hun toevlucht hadden gezocht in venetiaansche koloniën of in de stad Venetië, – het lot van die menschen was beklagenswaardig. Zeer velen hunner hadden alles verloren; en het ontbrak niet aan edelvrouwen, die op Negroponte een luisterrijk leven hadden geleid op groote goederen, van ouder tot ouder het eigendom der familie, en die thans gedwongen waren om in kloosters het overschot van haar leven te slijten met een karige ondersteuning van het gouvernement. En toch is de herinnering aan den venetiaanschen tijd, zelfs uiterlijk, in de hoofdstad van het schoone eiland nog niet verdwenen: nog op den huidige dag prijken de wallen van Chalcis met den trotschen Leeuw van Sint Marcus, en toont allicht een burger van die bekoorlijke stad u op een van haar pleinen een grooten hoop steenen kanonskogels, die bij het gedenkwaardige beleg hebben dienst gedaan. Maar sinds die droevige gebeurtenis, al heeft het niet aan flinke pogingen tot herovering ontbroken, heeft Euboea geen andere meesters gehad dan de Turken, totdat het eindelijk weer, als voor vele eeuwen, een belangrijk deel vormde van het grieksche vaderland.

In weerwil van dien zwaren slag lieten de Venetianen zich niet ontmoedigen. Paus Sixtus de Vierde deed met goed gevolg pogingen, om de beheerschers van Napels en van Cyprus en de Orde van Sint Jan op Rhodus over te halen tot het deel nemen aan een "heilig verbond", ter ondersteuning van Venetië tegen de Turken, die door Perzië op aziatisch gebied zouden worden aangetast, terwijl de deelgenooten van het Heilig Verbond hen in Europa handen vol werk zouden geven. Nu schenen de hekken verhangen. De venetiaansche veldheer Mocenigo plunderde eenige door Turken bezette eilanden der AGeïsche Zee, en bombardeerde Smyrna; zoodat sultan Mohammed er schoorvoetend toe overging om vredesvoorstellen te doen. Venetië wilde daar niet van hooren: maar nu spatte het veelbelovende bondgenootschap uiteen door den afval des konings van Napels. Deze gunde Cyprus aan niemand anders dan aan zich zelf; en toen hij zag dat Venetië op dat heerlijke eiland aanspraak maakte, verbrak hij niet alleen het bondgenootschap, maar koos hij zelfs de zijde van den sultan. Dit is het eerste, maar geenszins het laatste voorbeeld van een Christenvorst, die de Muzelmannen hielp om zijn geloofsgenooten te bestrijden. 't Was echter, of er op dat verraad geen zegen rustte; want het venetiaansch-grieksche garnizoen van Lepanto (Naupactus) verijdelde alle pogingen der Turken, die ten laatste het krijgstooneel overbrachten naar Albanië, waar de Venetianen eenige bezittingen hadden.

Na een zestienjarigen strijd verlangde Venetië, hoe machtig ook, naar rust. In het jaar 1479 kwam de vrede met Mohammed tot stand. Venetië bleef in het bezit van het eiland Egina, van Lepanto, en van zeven vestingen op Morea, waarvan Nauplia, Argos en Navarino de bekendste zijn. Zoo bleef dan de republiek in het bezit van eenige belangrijke nederzettingen in Griekenland; maar het eiland bij uitnemendheid (Negroponte) bleef voor haar verloren. Dit verlies was echter niets bij hetgeen de Grieken te lijden hadden. De zeemacht van Venetië was veel aanzienlijker dan de turksche; en daaraan was het al zijn overwinningen en veroveringen verschuldigd; maar de arme Hellenen moesten maar al te dikwijls daarvoor boeten, evenals bij den jongsten opstand van Griekenland tegen Turkije, ongetwijfeld de grieksche bevolking b.v. van Smyrna zou hebben geboet voor de gevolgen van een eventueel bombardement. In de vijftiende eeuw werden duizenden grieksche ingezetenen als slaven of weinig beter weggevoerd uit de vestingen en kusten, die hun door Venetië werden betwist; en zoo hadden die arme verdrukten vaak niet minder te lijden van de Christenen dan van de Muzelmannen.

De zestienjarige oorlog had bewezen, dat de grieksche natie nog niet zóó ontaard was, dat ze had opgehouden aan kampvechters van de beste soort het aanzijn te geven. Eén voorbeeld vinde hier zijn plaats: het is dat van Maroula, de heldin van Lemnos, die op ééne lijn verdient te worden gesteld met de edelste vrouwen van het oude Sparta, Het eiland Lemnos, aan Venetië behoorende, was door de Turken overvallen; en de eenige stad werd door hen belegerd. Reeds begon de moed den Christenen te ontzinken, toen Maroula haar stervenden vader zijn zwaard en schild uit de verstijfde vingers rukte, zich aan het hoofd der eilanders plaatste, en de Turken verjoeg. Tot belooning werd haar de vrijheid gelaten om uit de edelsten der ongehuwde officieren een echtgenoot te kiezen; en Venetië zorgde voor een rijke huwelijksgift.

De twintigjarige vrede, die op den venetiaanschen oorlog volgde, was voor de Grieken in geenen deele een tijdperk van kalme rust. Nauwelijks was de vrede gesloten, of een geduchte opstand brak uit op den middelsten uitlooper van het schiereiland Morea, de bekende Maina. De ziel van dien opstand was de hoofdman Korkodeilos Kladas, naar wien

de negentiende-eeuwsche leiders zich schijnen gevormd te hebben, die in den grooten
 925 vrijheidsoorlog een zoo gewichtige rol hebben gespeeld. Kladas behoort tot de laatste
 peloponnesische stamhoofden, die zich aan Mohammed den Tweede hadden onderworpen; en
 de slimme veroveraar had het oirbaar geacht hem, zoo mogelijk, voor zich te winnen,
 door hem de vruchtbare vlakte van Helos, aan de noordgrens der Maina aansluitende,
 als een krijsleen te schenken. Al is de zeer betwistbare opgaaf juist, dat de
 930 Heloten der Oudheid hun naam daaraan ontleenden, dan is het in ieder geval zeker, dat
 Kladas meer van een ouden Spartaan had dan van een Heloot. Ook de Venetianen poogden
 hem voor zich te winnen, door zijn benoeming tot hopman der in 't eerste deel van dit
 opstel vermelde Stradioten; en als zoodanig bewees hij goede diensten in den
 zestienjarigen oorlog. Maar al spoedig bleek het, dat een aanvoerder van ongeregelde
 935 troepen, die zich in oorlogstijd onmisbaar acht, allicht een steen des aanstoets
 wordt, nadat de vrede gesloten is. Kladas weigerde den afstand der Maina aan de
 Turken te erkennen. Heimelijk verliet hij de aan Venetië verbleven vesting Corone: en
 de Maina werd hem een veilige wijkplaats. Daar verhief hij de vaan des opstands; en
 weldra had hij duizenden gewapenden om zich heen verzameld.
 De venetiaansche machthebbers vreesden, dat de Sultan hen van medeplichtigheid zou
 940 verdenken en den pas gesloten vrede zou verbreken. Te dien einde namen ze de
 achtergebleven bloedverwanten van Kladas gevangen, en vergden van de Mainoten, dat ze
 het rebellenhoofd zouden uitleveren aan den turkschen landvoogd van Morea. Op het
 hoofd van Kladas werd bovendien een hooge premie gesteld. Edoch, de vrijheidsliebende
 Mainoten wilden hun dapperen leider niet verraden; en een tegen hem uitgezonden
 945 turksche krijgsmacht moest het deerlijk ontgelden. Jammer maar, dat er hooggaande
 twisten uitbraken tusschen Kladas en Theodoros Boua, een ander rebellenhoofd. De
 Turken lieten niet na hiervan partij te trekken, en drongen door in schuilhoeken,
 waar geen aanhanger van den Profeet ooit een voet gezet had. Toch was Kladas hun de
 baas. Na een wanhopigen en welgelukten aanval op een kleine turksche krijgsmacht,
 950 vond hij een veilige wijkplaats op een galei, tot een napolitaansch eskader
 behorende, dat in die wateren voor anker lag. Dat schip bracht hem behouden te
 Napels aan wal, waar hij een uitstekend onthaal vond bij den koning, die zich
 ongerust maakte over een dreigenden inval der Turken op de oostelijke kusten van het
 koninkrijk. Kladas hield nu op een rol te spelen in de geschiedenis van zijn
 955 vaderland; maar in de kronijken van het koninkrijk Napels vinden we hem, kampende aan
 de zijde van Skanderbeg's zoon in het Zuiden van Albanië in napolitaanschen dienst.
 Koning Ferdinand beloonde hem later met een ruim pensioen, dat op zijn zoon overging.
 In het jaar 1489 barstte er een nieuwe opstand uit onder de Mainoten; maar een veel
 belangrijker tooneel werd omstreeks dien tijd in het Zuidoosten van Europa
 960 afgespeeld. Andreas Palaiologos, de oudste zoon van den laatsten leenvorst (Despotes)
 van Morea (die een broeder was van Byzantium's laatsten keizer), had vergeefsche
 pogingen gedaan, om van den koning van Napels hulp te krijgen in zijn poging om zijn
 vaders vorstendom te herwinnen. Beter gelukte hem dit bij den eierzuchtigen koning van
 Frankrijk, Karel den Achtste. In het jaar 1494 had er te Rome een plechtige
 965 samenkomst plaats tusschen den griekschen prins en kardinaal York, den
 vertegenwoordiger van koning Karel. Het gevolg der toen gehouden besprekingen was,
 dat Palaiologos al zijn rechten op den byzantijschen troon aan Zijne
 Allerchristelijkste Majesteit overdroeg. Hij deed dit echter niet gratis, maar tegen
 een jaarlijksche uitkeering van 4.300 dukaten, en een geschenk aan landerijen, wier
 970 jaarlijksche opbrengst geschat werd op gemiddeld 5,000 dukaten. Bovendien beloofde
 Karel, bij monde van den kardinaal, den ander zoo mogelijk zijn leengoed (Despotaat)
 Morea terug te bezorgen, waartegen Palaiologos zich verbond om den koning jaarlijks
 op Sint-Lodewijk's dag een prachtigen schimmel, bij wijze van leenhulde, te zullen
 vereeren.
 975 In datzelfde jaar 1494 trok de fransche koning naar Napels, na een opgeschroefde
 proclamatie te hebben vooruitgestuurd, waarin hij zijn grootsche plannen tegen de
 Turken wereldkundig maakte, terwijl een hofpoëet zich sterk maakte om de voorspelling
 te doen weerklinken, dat

*"Il passera la mer, puis entrera la Grèce,
 980 Et sera acclamé en roy par sa prouesse."*

Kort na zijn intrede te Rome kwam de avontuurlijke koning in aanraking met prins
 Dzjim, een ouderen broeder van sultan Mohammed's opvolger, Bajazet den Tweeden, wien
 hij den troon betwistte, en door wien hij daarom verbannen was. Sinds eenige jaren
 onder pauselijke bescherming te Rome verblijf houdende, kwam hij koning Karel een
 985 geschikte strooman voor, om aan zijn oogmerk dienstbaar te maken. Daar kwam echter
 niets van. De ellendeling, die destijds den pauselijken troon onteerde, had zich
 gehaast om den Sultan te waarschuwen; en deze beloofde hem 300,000 dukaten, als hij
 zorgde dat Dzjim ten spoedigste "aan de ellende van het aardsche leven werd

990 onttrokken". De schandelijke koop werd gesloten; en kort daarna blies Dzijm den
 laatsten adem uit, als een der slachtoffers van het vreeselijke gifpoeder, waarvan de
 lieve familie Borgia het geheim bezat. Middelerwijl had de Faam de schitterende en schetterende plannen van den franschen
 koning ook aan gene zij der Adriatische en der Ionische Zee doen bekend worden. Nu
 995 hij Ferdinand van Arragon had verjaagd uit diens koninkrijk Napels, werd hij niet
 alleen in Zuid-Albanië, maar ook in Thessalië als een redder verwacht. Schrik sloeg
 den Turken om het hart, en Bajazet dacht er over, om met pak en zak den Bosporus over
 te steken. Valsch alarm! Karel's veelomvattende plannen hadden de ijverzucht van
 Europa's beheerschers geprikkeld; Venetië nam den franschen hoofdagent gevangen, en
 1000 verbood aan alle schepen in de havens onder zijn beheer den franschen koning ter
 wille te zijn. Deze maakte van den nood een deugd, keerde naar Frankrijk terug, en
 liet de ongelukkige Grieken, die op hem gerekend hadden, aan hun lot over, dat voor
 menigeen door Bajazet's wraak verschrikkelijk was. Zoo is de gewone uitslag geweest
 van de vele pogingen van Europa, om in de grieksche aangelegenheden tusschenbeiden te
 komen. *Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.* 1)

1005 Niet voor langen tijd vermochten de den Sultan bewezen diensten dezen te weerhouden
 van zijn plannen op Venetië's bezittingen in de Levant. Reeds in 1499 ontvlamde de
 oorlog opnieuw. Het gold in de eerste plaats Lepanto, door Venetië zóó geducht
 versterkt, dat het door den venetiaanschen geschiedschrijver Cappelletto "het
 1010 hoofdbolwerk der Christenvolken in het Oosten" wordt genoemd. Maar om Lepanto aan de
 republiek te ontwringen, moest de turksche vloot zich den toegang banen tot de
 Corinthische Golf, die door venetiaansche schepen werd versperd. In het ruime sop had
 een geduchte zeeslag plaats. Twee venetiaansche kapiteins enterden van weerskanten
 een der grootste turksche lineschepen; maar de onverschrokken zeeman, die daar het
 1015 bevel over had, stak er den brand in; en van alle drie de schepen met hun heldhaftige
 bemanning was weldra niets meer over. De overige venetiaansche schepen trokken zich
 naar Corfu terug; de turksche vloot zeilde den grooten zeeboezem binnen; en Lepanto
 gaf zich over. Ten einde den toegang voortaan te verzekeren, liet Bajazet op de plek,
 waar de beide oevers het dichtst bij elkander zijn, de forten Rhion en Antirrhion
 1020 bouwen, die de zoogenaamde "kleine Dardanellen" bestrijken.
 Het verlies van Lepanto noopte de republiek om vredesvoorstellen te doen. De sultan
 echter stelde zóó buitensporige voorwaarden, dat de oorlog aan weerskanten met
 vernieuwde krachten werd hervat. Bajazet stelde zich persoonlijk aan het

1025 1) Vrij vertaald: "Hebben de vorsten 't verbruid, dan moet maar het volk er voor boeten".
 Vert.

hoofd van het landleger; en reeds in het volgende jaar (1500) viel een tweede
 venetiaansche vesting, het geduchte Methone, na een hardnekkige verdediging den
 1030 Turken in handen, die bijna de helft der bevolking over de kling joegen. Corone en
 Navarino gaven zich bij de eerste opeisching over. Sinds het verlies van Euboea had
 geen zoo zwaar verlies het venetiaansche gezag in het Oosten getroffen. Vooral
 Methone betreurde men in hooge mate, dewijl die thans nietige zeehaven, volgens een
 venetiaansch archiefstuk, "het toevluchtsoord bij uitnemendheid was voor onze galeien
 1035 en andere schepen op hun weg naar de Levant". Methone en Corone waren de oudste
 bezittingen van Venetië in Griekenland; maar de Doges en hun raadslieden hadden de
 ongelukkige gewoonte, om die twee gewichtige punten geweldig uit te zuigen, ten einde
 maar geld voor andere ondernemingen beschikbaar te hebben. En zoo kwam het, dat men
 aan de Lagunen te laat besepte, dat, indien een overzeesch gebied voor het moederland
 1040 veel waard is, men er ook veel geld voor moet over hebben. Wat meer bepaald Methone
 betreft, Sultan Bajazet stelde op die aanwinst zóóveel prijs, dat hij een eigenaardig
 practischen maatregel nam: al de peloponnesische steden moesten ieder vijf
 huisgezinnen afstaan, die de kern zouden uitmaken van de nieuwe bevolking. Door dit
 voorbeeld geprikkeld, deed Venetië kort daarna iets dergelijks: toen het, met behulp
 van spaansche troepen onder den beroemden Gonsalvo de Cordova, Cephallonia aan de
 1045 Turken had ontweldigd, schonk het nieuwe woonplaatsen op dat vrij groote eiland aan
 de vluchtelingen uit Methone en Corone.
 't Was een geluk voor de Venetianen, dat de sultan verder op zijn lauweren rustte,
 zoodat ze in het jaar 1502 zonder veel moeite het eiland Santa Maura (Leucas)
 bemachtigden. In het volgende jaar kwam de vrede tot stand, waarbij bepaald werd dat
 1050 Venetië in het bezit zou blijven van Cephallonia, maar Santa Maura zou teruggeven. De
 algemeene uitslag van den oorlog was voor de Grieken zoowel als voor de italiaansche
 republiek nadeelig. Dit bleek o. a. ook uit hetgeen er met Megara geschiedde. Die
 overoude stad was destijds als fourageerpunt voor de Turken nogal van belang; maar
 juist daarom had ze van de Venetianen zóó veel te lijden, dat de bevolking er bijna

1055 verdween, en later door toevoer van Albaneezen langzamerhand werd op de been
geholpen. Meer dan dertig jaren lang was Griekenland nu geen krijgstooneel meer voor de
Venetianen en den Sultan. Beide partijen hadden elders handen vol werk: en zoo kwam
1060 het, dat de Doge den beroemden Soliman den Prachtige zelfs geluk wenschte met het
voor de Christenheid treurige feit, dat de Turk het eiland Rhodus aan de Johanniter-
ridders had ontweldigd. In Griekenland was het rustig en bekwam de bevolking
eenigszins van de geduchte slagen, die haar waren toegebracht; maar de welmeenende
aansporingen van sommige pausen, gevoegd bij de vaderlandslievende welsprekendheid
1065 van grieksche ballingen, als Laskaris, vermochten de europeesche heerschers niet op
te vinden tot een nieuwen Kruistocht. Keizer Karel de Vijfde was er de man niet naar,
om Hellas te bevrijden, als een hulde aan de nagedachtenis van die groote mannen der
Oudheid, wier namen Laskaris zoo welsprekend inriep. Die even geleerde als vurige
patriot ligt begraven te Rome, evenals die andere groote bepleiter der grieksche
1070 zaak, Bessarion. Hoe jammer, dat het herboren Griekenland geen Pantheon rijk is, waar
het gebeente van zijn edele ballingen eindelijk in vrijen, vaderlandschen bodem mag
rusten!

In 1531 werd Methone opnieuw belegerd, ditmaal door Johanniters, die zich
vergenoegden met plunderen. Van veel meer belang was een inval op de grieksche kusten
in het volgende jaar, toen keizer Karel den sultan beoorloogde. Karel, wien het
1075 benadeelen der Turken vrij wat meer ter harte ging dan het bevoordeelen der Grieken,
vergenoegde zich met het zenden van een vloot, onder den vermaarden Genuees Andrea
Doria naar de Levant. Een reeks van snelle overwinningen rechtvaardigde het in hem
gestelde vertrouwen. Zoo werd o. a. Corone, met meewerking der bevolking, ingenomen:
maar de keizer, beseffende dat hij een zóó afgelegen bezitting op den duur niet kon
1080 handhaven, bood haar den Johanniters aan. Toen dezen voor dat lastige aanbod
bedankten, en de sultan zich aangordde om Corone te belegeren, maakte Karel van den
nood een deugd en besloot de geheele bevolking der stad naar elders te doen
verhuizen. Als een donderslag trof dat die arme lieden (grootendeels Albaneezen), te
1085 meer, omdat de pest onder hen was uitgebroken. Toch schijnt de groote meerderheid
zich op keizerlijke vaartuigen te hebben ingescheept, waar velen hunner aan de pest
bezwaken. Toen de overlevenden in Messina werden aan wal gebracht, zagen ze er zóó
ellendig uit, dat de verschrikte burgerij niet rustte, voordat ze naar het lazaret
waren overgebracht. De weinigen onder hen, die dat alles te boven kwamen, verhuisden
naar Napels, waar de keizer hun een jaargeld schonk, alsook eenige vrijdommen, b. v.
1090 beschikking over een orthodoxe (grieksche) kerk. Uit dankbaarheid namen ze dienst als
keizerlijke Stradioten, in welke hoedanigheid ze een heldenmoed aan den dag legden,
die hun uitstekend had kunnen te pas komen, wanneer ze tegen de ervvijanden van hun
vaderland waren ten strijde getogen.

Intusschen was Doria voortgegaan met den sultan te doen sidderen. Zoo dwong hij
1095 bijvoorbeeld het turksche garnizoen van Patras om zich over te geven, en maakte hij
zich meester van de beide forten, die de bovengenoemde "kleine Dardanellen"
beheerschten. Door zijn voorspiegelingen begoocheld, en door zijn overwinningen
verblind, kwam de grieksche bevolking in opstand; en al de Turken, die ze vinden kon,
werden geslacht. Helaas! dat kwam hun duur te staan. Het duurde niet lang, of de
1100 genueesche zeeheld vertrok, zijn grieksche bondgenooten jammerlijk in den steek
latend. Vreeselijk moesten ze boeten voor hun kortstondige verblindings: en met volle
recht mochten ze bidden: "Heer! verlos ons van onze verlossers!"

In 1537 verklaarde Soliman den oorlog aan Venetië; en de vijandelijkheden namen een
aanvang met het beleg van Corfu, een der hoofdstuunsels van Venetië's macht. Hoewel
1105 de Turken voor die gewichtige vesting het hoofd stieten, deden ze hun vijanden heel
wat afbreuk in de Levant. De turksche vloot, aangevoerd door den beruchten zeeroover
Haireddin, bijgenaamd Barbarossa, een man van griekschen oorsprong, bezocht het eene
grieksch-venetiaansche eiland vóór, het andere na, overal brandende dorpen,
verwoesting en ellende achterlatend. Zelfs de Ionische eilanden ontgingen zijn
1110 tuchtroede niet, waarna hij Morea omzeilde, en onverhoeds voor Aegina verscheen.
Destijds was de aloude en wijdvermaarde hoofdplaats van dat rijke eiland onbewoond en
had de bevolking, uit vrees voor de zeeroovers, een nieuwe stad gebouwd op een schier
ongenaakbare rots, die nog op den huidigen dag vol bouwvallen is. Voor Haireddin
bleek ook die nieuwe stad genaakbaar te zijn. Alles werd zijn prooi; de volwassen
1115 mannen werden zonder een enkele uitzondering vermoord: en de vrouwen en kinderen
werden zonder genade als slaven weggevoerd, 't Waren er meer dan zes duizend! Zóó
onwrikbaar en nauwlettend gingen de overwinnaars te werk, dat een fransch edelman,
die met een fransch eskader niet lang daarna het ongelukkige eiland bezocht, er
letterlijk niemand meer aantrof.

1120 Wat Morea betreft, daar hadden de Turken het beleg geslagen om Nauplia (Napoli di

Romania). Met heldenmoed verdedigde zich die belangrijke havenstad. De belegeraars hadden hun geschut op een naburigen heuvel geplant, waarop tegenwoordig een gevangenis jammervolle blikken schijnt te werpen op de stad aan haar voeten. Maar ondanks de menigte kogels, die garnizoen en burgers bedreigden, werd er geen oogenblik aan overgaaf gedacht; en ten laatste werd het beleg opgebroken. Tot dusver had Venetië alleen gestaan, en had de sultan (althans in naam) een bondgenoot gevonden in Frans I, die het sein had gegeven tot een Turkenlievende politiek, waarvan later een onmiskenbare invloed uitging op het veelbesproken Oostersche Vraagstuk. Nu echter gelukte het aan paus Paulus den Derden, een verbond tot stand te brengen tusschen den keizer, Venetië en hem zelf. Corfu werd de verzamelplaats van de vloot der triple-alliantie; en van daar zeilde men naar de Golf van Arta (Ambracia), waar zestien eeuwen te voren de slag bij Actium het lot van hetromeinsche wereldrijk had beslist, en waar thans de roodgebaarde boekanier tot een zeeslag bereid was. Ongelukkig was het bevel over de vloot der bondgenooten opgedragen aan Doria, die, hoe bekwaam en dapper ook, naijverig was op Venetië, als Genua's gezworen vijand, en van wien daarom geen groote inspanning te verwachten was. Geen wonder dus, dat Haireddin een gemakkelijke zege behaalde, en dat het ondegelijke bondgenootschap uiteenspatte.

Zoo moest dan Venetië weer op eigen wieken drijven. Min of meer aan de genade van den sultan overgelaten, sloot het met dezen in 1540 een vrede, waarbij het Nauplia en Monembasia (Malvasia), zijn laatste bezittingen in Morea, prijs gaf. Welk een vernedering voor den trotschen leeuw van Sint Marcus, nu hij zich geheel moest terugtrekken uit het grieksche vasteland, waar hij zich sinds bijna drie en een halve eeuw had genesteld! Buiten de Ionische eilanden en het halfgrieksche Cyprus, bleef hem van al zijn grieksche bezittingen niets meer over dan Creta en twee onbeduidende Cycladen (Tenos en Myconos). De trouw gebleven bevolking van Nauplia en Monembasia werd overgebracht naar Corfu, waar ze een voornaam bestanddeel der burgerij uitmaakte, en waar de naam van het stadje Stradioti nog altijd de herinnering aan die groote volksverhuizing levendig houdt.

Het verdwijnen der venetiaansche vlag uit het grieksche vasteland deed den ingezetenen (althans hun groote meerderheid) hun laatste toevlucht verliezen. De meeste hunner leiders hadden, op het voorbeeld van Michaël Ralles, een veilige schuilplaats op venetiaansch gebied (Creta, Corfu, enz.) gevonden. Wel is waar ontbreekt het niet aan voorbeelden van Grieken, die het turksche bewind boven het venetiaansche stelden; maar het is toch een uitgemaakte zaak, dat de toenmalige Hellenen op de wenken der westerlingen plachten te vliegen, wanneer dezen hun verlossing van het turksche juk voorspiegelden. Vóór het jaar 1540 hadden de venetiaansche nederzettingen in de Peloponnesus in ieder geval die goede zijde, dat ze die streken toegankelijk maakten voor de westersche beschaving; doch aan den anderen kant genoot het zwaar beproefde land sedert 1540 althans verademing, na de onrust en de rampen der botsingen tusschen het Kruis en de Halve Maan. Onder de Turken heerschte er doffe eentonigheid, maar althans rust; en die rust was bevorderlijk aan het bijeenhouden, zoo al niet versterken van de uiteenloopende bestanddeelen van het Hellenisme.

Gedurende het eerste dertigtal jaren na het verdwijnen der venetiaansche banier uit Morea, was het grieksche vasteland rustig, al gingen sommigen voort met welsprekende pleidooien ten zijnen behoeve. De val van het hertogdom Naxos in 1566 en de verdrijving der Genueezen uit Chios door de Turken in datzelfde jaar verminderden den italiaanschen invloed in de Levant nog meer; doch het was niet voordat Selim de Tweede in 1570 een aanval deed op het venetiaansche eiland Cyprus, dat Grieken nogmaals getuigen waren van een gewichtigen kampstrijd. De eerste krijgsbewegingen waren gericht tegen de kust tegenover Corfu en tegen een fort, dat de Turken pas gebouwd hadden, om een natuurlijke haven in de buurt van kaap Matapan te beheerschen. De onder bescherming van dat fort liggende turksche galeien konden allicht de schepen bestoken, door Venetië ter verdediging van Cyprus uit te zenden. Dank zij de hulp der Mainoten, steeds bereid om aan de Turken hun woede te koelen, gelukte het den Venetianen de bewuste sterkte te bemachtigen. Niet in staat zijnde om haar te handhaven, lieten ze haar in de lucht vliegen; waarop ze naar het eiland Andros zeilden, welks grieksche bevolking echter nog meer dan het turksche garnizoen te lijden had van de buitensporigheden der venetiaansche bezoekers.

Intusschen had de machtige republiek haar uiterste best gedaan om een bondgenootschap tegen den Sultan tot stand te brengen. Dientengevolge werd er in de lente van het jaar 1571 een verbond gesloten tusschen paus Pius den Vijfden, den spaanschen koning Philips den Tweeden, en de republiek, strekkende tot vernietiging van het Ottomaansche rijk. Dat was nu de dertiende maal, dat een "Heilig Verbond" met datzelfde doel was wereldkundig gemaakt. Thans echter scheen het eindelijk het doel te zullen bereiken.

1190 Een kolossale vloot werd uitgerust, onder bevel van Don Jan van Oostenrijk, een bastaardzoon van Karel den Vijfden. Edoch, bijna vijf weken voordat die Armada de siciliaansche kust had verlaten, was Cyprus reeds gevallen; en, terwijl de bondgenooten het nog niet volkomen eens waren over hun plannen, had de turksche vloot reeds de kust van Creta geteisterd, en meer dan zes duizend menschen uit Cephallonia weggevoerd.

1195 Eerst op den morgen van den zevenden October kwam het tot een zeeslag. De turksche vlootvoogd wachtte den vijand af op de hoogte van Lepanto, terwijl de Christenvloot buiten de Corinthische Golf bij de Echinaden (een groep eilandjes nabij de Noordkust) voor anker lag. Ali, de turksche admiraal, verliet, tegen den raad van verstandige mannen in, zijn gunstige ligplaats en zocht den vijand op, die hetzelfde deed. Een goed eind bewesten Lepanto ontmoetten ze elkaar. 't Was een treffend schouwspel. Een schitterende zon werd weerkaatst door de bontheid der turksche schepen, door de 1200 stalen wapenrustingen der Christenkrijgers, en door de kalme golfjes, daar, waar bijna tweeduizend jaar geleden een bloedige zeeslag had plaats gehad tusschen Corinthiërs en Corcyraeërs. Het getal der Christenstrijders beliep ongeveer 30,000, dat der Turken een vijfduizendtal minder. Verscheiden venetiaansche galeien stonden 1205 onder bevel van Grieken, waaronder twee Cretensers. Maar de voornaamste onder de grieksche zeehelden, ja het pronkjuweel der gansche Christenvloot was Kondokallis, een telg van Corfu.

1210 Parata, een venetiaansch geschiedschrijver uit dien tijd, kent ondubbelzinnig den eerepalm toe aan de gezamenlijke Grieken, die aan dezen onvergetelijken zeeslag deelnamen, en wel in drie opzichten, onversaagdheid, bedrevenheid en tucht. Dus juist de drie hoofdzaken. Om voor zijn italiaansche lezers de pil een weinig te vergulden, voegt hij er bij, dat de Grieken meer dan de Italianen en Spanjaarden aan zeeoorlogen gewend zijn.

1215 De nederlaag der Turken was verpletterend. Ver over de tweehonderd schepen werden buit gemaakt of vernield, en bijna dertig duizend man gedood, tegen vijftien schepen en acht duizend dooden bij de Christenen, waaronder evenwel tal van aanzienlijke Venetianen. Onder de turksche dooden noem ik alleen den opperbevelhebber. Tot de gekwetsten behoorde de wereldberoemde schrijver van "Don Quichot", wien, evenals aan Eschylus bij Marathon, een hand werd afgekapt, insgelijks voor Hellas tegen de 1220 Barbaren.

1225 De eerste indruk van deze geweldige nederlaag was zóó verpletterend, dat sultan Selim in geen drie dagen voedsel gebruikte. En geen wonder. De turksche vloot (een van de grootste soort) was vernietigd; de Grieken werden oproerig; en een koel berekenende fransche diplomaat sprak zijn overtuiging uit, dat de bondgenooten met weinig moeite Constantinopel hadden kunnen veroveren. Maar de oneenigheid van die bondgenooten en de geestkracht van Sokolli, den Groot-Vizier, waren het behoud van het veege 1230 Turkenrijk. Acht maanden na den "slag van Lepanto" voer er bereids een nieuwe vloot de Dardanellen uit, sterk 250 schepen, waarvan vijftien der grootste een geschenk waren van een schatrijken griekschen koopman, een burger van Constantinopel, bij zijn stamgenooten bekend onder den naam van "Satanszoon". En Sokolli zei met recht, dat Venetië den sultan de baard had afgeschoren, maar dat hij (de Vizier) de republiek een arm (doelende op Cyprus) had afgezet.

1235 De slag van Lepanto heeft de wereld in rep en roer gebracht; maar wat de Grieken betreft ware het beter geweest, als die bloedige zege nimmer ware bevochten. Vol geestdrift, hadden die ongelukkigen de komst der Armada afgewacht, die hen zou verlossen van het gehate juk; en de bedwelming der prachtige zege deed hen te wapen vliegen, en er bij de overwinnaars op aandringen, dat dezen door hun onweerstaanbaar gebleken vloot den opstand op Morea zouden ondersteunen. Maar als naar gewoonte werd ook thans alles bedorven door gebrek aan eenheid onder de bondgenooten. Wel hielden 1240 ze spoedig aan boord van het admiraalschip een grooten krijgsraad; maar Don Jan bleek niet veel meer dan een strooman te zijn tegenover de heerschende oneenigheid. De een bepleitte een groot scheepsvertoon langs de kusten van de Peloponnesus, een ander een aanval op Euboea, een derde een dito op Santa Maura (het eenige der Jonische eilanden, dat den Turken behoorde), terwijl een vierde een aanslag bepleitte op de forten der "kleine Dardanellen". Op stuk van zaken deed men niets, omdat "de winter naderde", en trok men terug naar Corfu, vanwaar de spaansche en pauselijke schepen 1245 verder Westwaarts voeren.

1250 Inmiddels waren vele Peloponnesiërs de Golf van Corinthe overgestoken, en hadden ze zich in het havenstadje Galaxidi (bezuiden Delphi) vereenigd met een talrijke bezending uit Salona (het oude Amphissa). In de kerk van Galaxidi zwoeren die patriotten terstond een oorlog op leven en dood tegen de Turken te zullen beginnen. Maar onder hen, die aan dien allerplechtigsten eed deel namen, was een verrader, die heimelijk den zeeboezem overstak en het komplot aan de trawanten van den sultan

openbaarde. Ziedende van toorn, wreekte deze zich toen op den armen aartsbisschop van Patras, die levend werd verbrand. Onbekend daarmee, trokken de opstandelingen
 1255 benoorden de Corinthische Golf, drie duizend man sterk, naar Salona, toen een vrij belangrijke stad. Inplaats van de verwachte "frankische" hulp, vonden ze den toegang tot die vesting door turksche troepen versperd. De sluwe Bey, die in Salona
 1260 resideerde, liet hen vriendelijk uitnoodigen, om onbewimpeld hun grieven bij hem te komen bepleiten. Ze liepen in de val. Tachtig hunner werden afgevaardigd naar den Bey, die hen met eerbewijzen ontving, en met veel vertoon van deelneming naar hen
 1265 luisterde. Maar nauwelijks was de avond gevallen, of hij liet al de afgevaardigden in den kerker van het kasteel werpen, waar ze al spoedig werden om hals gebracht, met uitzondering van een priester, die zijn behoud aan de kracht zijner vuisten
 1270 verschuldigd was. De buiten gebleven opstandelingen trokken nu weer den zeeboezem over; en met menige versterking vonden ze een toevluchtsoord in de Maina, waar niet lang daarna de twee gebroeders Melissenos uit Epidaurus een leger van 28.000 man onder hun banieren
 1275 vereenigden, en daarmee twee volle jaren de Turken in dat schier ontoegankelijke gewest bemoeilijkten. Don Jan, die in Messina een werkeloos leven leidde, zag er tegen op om zijn commandostaf te hernemen, omdat Spanje meer en meer overhoop raakte met Frankrijk. Van daar, dat hij aan een der twee heldhaftige broeders een brief
 1280 schreef, waarin hij dezen aanspoorde, om den opstand aan den gang te houden, totdat de vloot der bevrijders zou zijn aangekomen. Hij overhaastte zich niet: eerst in Augustus 1572 nam hij het bevel over de verbonden schepen weer op zich. Op de hoogte
 1285 van Messenië vonden ze de turksche vloot; maar tot een treffen kwam het niet. Vergeefs poogde men Methone en Navarino te bemachtigen; en toen het seizoen al weer te ver was gevorderd, trok men al weer naar het Westen terug. De geknakte
 1290 opstandelingen hielden het nog een korten tijd vol in de schuilhoeken der Maina; maar eindelijk gaven ze den wanhopigen weerstand op, en werden in genade aangenomen, nadat de gebroeders Melissenos waren gevlucht. In de stad Napels vonden beiden een
 1295 uitstekend onthaal en na hun dood een graftombe. Nog vóór den zomer van het jaar 1573 kwam er weer vrede tot stand tusschen Venetië en den Sultan. De republiek berustte in het verlies van het prachtige eiland Cyprus; en voor haar ontzaglijke opofferingen aan geld en bloed waren de schrale lauweren van
 1285 Lepanto haar eenige vergoeding. Wat de Turken betrof, al spoedig bleek het, dat ze wisten partij te trekken van de lessen der ondervinding. Ze bouwden een sterk fort, dat den ingang der baai van Navarino bestreek, en bevestigden ook op menig ander punt de peloponnesische kusten. Op andere manier toonden de ontgoochelde Hellenen, dat ze wijzer waren geworden. Uit een tot ons gekomen brief van den venetiaanschen gezant in
 1290 Constantinopel blijkt, dat de sultan den Grootvorst van Moskovië wantrouwde, als een aangewezen beschermer van zijn Grieksch-orthodoxe geloofsgenooten. Die brief is van het jaar 1576; en daaruit blijkt tevens, dat de grieksche onderdanen geneigdheid
 1295 toonden, om zich onder moskovitische bescherming te plaatsen, ten einde te ontsnappen aan het turksche juk. De schaduw van den russischen beer werd steeds meer
 1295 waarneembaar, terwijl die van den venetiaanschen leeuw verflauwde.